

Tánczos Vilmos

ELEJTETT SZAVAK

Egy csíki székely ember nyelve és világgépe

BOOKART
Csíkszereda, 2008

Szerkesztette
Hajdú Farkas-Zoltán

A fényképeket *Ernszt Árpád*
és a szerző készítették.

A borítót *Hajdú Áron* tervezte.

ISBN 978-973-88358-6-3

© Tánczos Vilmos, 2008
© Bookart Kiadó, 2008

Tartalomjegyzék

<i>Előszó</i>	9
---------------	---

I. ESSZÉK

Kaszáló kaláka	19
Hajnali varázslat	25
A csodálatos tehénfogat	33
Ha keleten kilyukad az ég	59

II. A VILÁGKÉP – NARRATÍVÁKBAN

Amikor még a kő lány volt	63
A történelmet nem én rontottam el	91
Csíki parainézis (1)	165
Csíki parainézis (2)	191

III. BELSŐ KÉPEK

A nyelv megkövült képei	253
Nyelvi képek, proverbiumok szótára	259

Édesapám 80. születésnapjára

Előszó

Ez a könyv is arra vállalkozik, amire megannyi más könyv is a világon, amelyeket már megírtak, vagy még ezután fognak írni. Meg akar magyarázni és meg akar őrizni egy olyan világképet, ami rövidesen a múlté lesz, sőt talán máris a múlté.

A világkép mindig egy adott emberi viszonyulást jelent a környezethez, a többi emberhez, valamint a megtapasztalhatón túlihoz, és természetszerűleg időről időre és térről térre változik. Mivel mindig az emberről, mindig az emberi kultúra egy-egy adott megnyilvánulásáról van szó, a különféle világértelmezések tanulmányozása sohasem érdektelen, minden világkép megörökítésre érdemes.

Az a világ, amiről ez a könyv szól, egy 20. századi csíki székely ember világa, akiről talán elmondható, hogy még a hagyományos keretek között élte le életének első felét, majd fokról fokra találkozott a modernitással, és végül a posztmodern korban lett öregemberré. Történetesen édesapámról, Tánczos Simonról van szó, aki 1928-ban született Csíkszentkirályon, és most a 80. életévében jár.

De ezt a világképet megragadni, leírni, másokkal – kívülállókkal és az utókorral – megértetni, egyszóval másoknak átadni, majdhogynem reménytelen feladat. Ezt a világot lassan már a székelyek számára is le kell fordítani, szótárral, jegyzetekkel kell megmagyarázni. A „jártást vesz”, a „kálátoskodik”, a „félágot vet”, a „mirigye szökik” vagy a „csetertfa” kifejezésekről ma már Csíkszentkirályon is csak kevesen tudják, hogy mit is jelentenek, és a „sohult”, „papvirág”, „perpostáskodik”, „begyez” szavak is – noha sokan értik vagy érteni vélik még őket – jobbára már

csak öregek beszédében fordulnak elő. A világgal együtt elfelejtjük azt a nyelvet is, amely ehhez a világértelmezéshez tartozott. Mert ez a kettő mindig összekapcsolódik, a világ csak a nyelvben él. Az utókor csodálkozik majd, és talán el sem hiszi, hogy mindez nem is olyan régen itt nálunk valóban létezett. A beavatottságnak már most is fokozatai vannak: vannak, akik közelebb állnak ehhez a nyelvhez és ehhez a világhoz, másoknak nagyobb szükségük van a lábjegyzetekre vagy a szótárak szó- és kifejezés-magyarázataira. Magam is csak igen keveset tudok erről a világértelmezésről, de a személyes érintettség folytán mégis többet, mint bármelyik másikról, amely valaha is kialakult a föld kerekén.

Mivel a könyvben egyetlen ember világszemléletéről van szó, hangsúlyoznom kell azt is, hogy ez a világkép és vele együtt ez a nyelv is bizonyos mértékig egyéni. Erről egyszer ezt mondta apám: – Meg kellett győződjem arról, hogy én közbe olyan szókat es mondok, amiket nem es biztos, hogy használ valahol valaki. Mindenki úgy beszél, ahogy ért. – A könyv összeállítása során újra és újra megdöbbsentem azon, hogy ez a kijelentés mennyire igaz. Vannak nyelvi fordulatok, sőt valódi magyar szavak is, amelyeket rajta kívül senki sem használ, de adott esetben, ha a helyzet úgy hozza, másvalaki is megért. Vannak olyan egészen egyéni nyelvi képek, proverbiumok¹, sőt egyszerű szavak is, amelyeket maga is másoktól tanult, és amelyeknek „tulajdonjogáról”, ha szájára veszi őket, mindig maga is megemlékezik. Az egyéni nyelvi kifejezések nem jogvédelem ugyan, de a forrásra való hivatkozás dolgában az orális kultúrában² is illik, sőt taná-

¹ Ezzel a latin eredetű összefoglaló névvel jelöli a mai magyar és a nemzetközi folklór-
isztika mindazokat a rövid, általában mondatnyi terjedelmű, állandósult szókapcsola-
tokat, amelyeknek a nyelvben erős stilisztikai és hangulati hatásuk van, alkalman-
ként különböző funkciókat töltenek be, és folklóralkotásoknak tekinthetők.

² Orális kultúrának szokták nevezni azokat a kultúrákat, amelyek alapvetően a szó-
beliségre alapoznak. A hagyományos paraszti világban már jelen van az írás, de a
szóbeliségnek mégis nagyobb súlya van, mint az írásbeliségnek.

csos is korrektnek lenni, és olykor használni az „amint ez és ez mondta volt” vagy legalább a „mint valaki mondta volt” fordulatokat. A nyelv tehát közösségi ugyan, de azért sohasem teljes mértékben.

Itt kell szót ejtenem a könyv anyagának összegyűjtéséről, az úgynevezett módszerről is.

Bevallom, egy ilyesféle könyv összeállításának gondolata már jó néhány éve foglalkoztat, de maga a tényleges forma csak a megírás során vált véglegessé. Előbb csak annyi ütött belém, hogy én sajnos már sohasem fogok úgy tudni magyarul, mint ahogyan ő tud. Aztán egyszer – úgy négy-öt évvel ezelőtt lehetett – megszólalt bennem egy hang, hogy valami módon le kellene jegyezni, meg kellene örökítenem mindebből valamit. A barátaim között is akadtak olyanok, akik figyelmeztettek erre a kötelességemre. Nyugtalan lettem a hangtól. Attól kezdve minden találkozásunkkor lestem a nyelvi sziporkákat, az elmondott történeteket vagy csak az egyszerű szavakat. A gyűjtés olykor kis magnetofonnal, ritkábban kamerával történt, de legtöbbször és legbiztosabban csak egy-egy zsebembe dugott ceruzacsonkra és a hozzá tartozó kis noteszre hagytakoztam. Utóbbi a szénászekéren vagy a vásárnapi templomba való sétáláskor is mindig kéznél volt.³ A helyszíni „néprajzi gyűjtés” eredményét, mihelyt időt tudtam rá szakítani, egy adott rend szerinti csoportosításban számítógépbe vittem, és a könyv írásainak összeállítása során felhasználtam.

A módszer után ejtsünk néhány szót a tartalomról is. A könyv első felében az olvasó néprajzi esszéket talál, amelyekben a magam észrevételeit írtam le egy-egy édesapámhoz kapcsolódó

³ Arról az ódzkodásról, sőt mondhatni félelemről, ami a gyűjtés technikai eszközeivel szemben apámban fokról fokra kialakult, most nem akarok beszélni, mert ennek megmagyarázása túl messzire vezetne, és talán nem is volnék képes a kielégítő magyarázatra. Az, hogy egy alapvetően orális kultúrában élő ember hogyan viszonyul az írásbeliséghez és a technikai képekhez, rendkívül izgalmas kérdés.

jelenségről, ami az idők folyamán megragadta figyelmemet. Ezután a szót neki, a könyv főszereplőjének adom át, aki első személyben beszéli el előbb a világképéhez tartozó mítoszokat⁴, majd a személyesen megélt történelmi idő folyását, úgy, ahogyan az idő az emlékezet történeteiben él. E két fejezet kapcsán jegyzem meg, hogy úgy tetszik számomra, mintha a mitikus múlt és a történelmi múlt eseményei is képszerű pro-verbiumokká akarnának sűrűsödni a kollektív emlékezetben. Vannak közösségek, amelyek számára az „Isten, ne segélj, csak csudálkozzál!” huszárjelszó felidézi az első világháború esztelen vérontását, a „Szereted-e a szebb jövőt?” kérdés a „kicsi magyar világ” nélkülözéseit, vagy a „Lötty ide, lötty oda – nyóc óra!” jelszó a kommunista diktatúra korának rejtett munkanélküliségét és értelmetlen időtöltését. A *Csíki parainézés* címet viselő két írás édesapám gondolatait tartalmazza a világkép olyan alapvető kozmikus és társadalmi kategóriáiról, mint tér és idő, ember és természet viszonya, közösségi és individuális lét, vallásos hit, sors, munka, betegség, öregség, férfi és nő viszonya, emberi nyelv stb. Ezeket a gondolatokat azért tartom figyelemre méltóknak, mert néprajzi gyűjtéseim során azt tapasztaltam, hogy történetei mindenkinek vannak, de saját gondolatai már csak kevés embernek. A mai kor befolyásolt, manipulált embere leszokóban van az önálló gondolkodásról, és a kivételek közül is csak kevesen tudják nézeteiket egységes világképbe rendezni. Az első személyben elmondott, látszólag teljesen „néprajzinak” tűnő szövegek is voltaképpen esszék, hiszen hangfelvételek, kézi feljegyzések és az emlékezet alapján magam állítottam össze őket úgy, hogy lehetőleg jól olvasható, nyelvileg színes szöveg kerekedjen belőlük. Módosításaim azonban mindig csak stilisztikai

⁴ A mítosz olyan kollektív világértelmezést jelent, amelyben alapvető jelentősége van a mágikus-vallásos szemléletnek. A szót használják 'legendás történet' értelemben is. A népi hiedelemvilág, mivel anonim, közösségi és mágikus jellegű, ugyancsak mitikus világnézetnek tekinthető, amelynek megvannak a maga mitikus történetei.

jellegűek voltak, magát a tartalmat nem érintették. Mivel ezt a nyelvet, gondolkodásmódot, sőt magukat az egyes gondolatokat és a nyelvi képeket is jól ismerem, úgy érzem, beavatkozásom nem volt egészen illetéktelen.

A könyv harmadik, utolsó részében igyekszem a figyelmet a nyelv képeire irányítani. Nevezetesen egy jelentésmagyarázatokkal és – ahol ez szükséges volt – példamondatokkal, valamint további néprajzi megjegyzésekkel kísért proverbium szótárt állítottam össze azokból a képi kifejezésekből, amelyeket az évek során sikerült édesapám beszédéből elkapnom és feljegyezni. Arra törekedtem, hogy a szótárban lehetőleg szerepeljenek azok a képek, többé-kevésbé állandósult kifejezések, amelyekkel már a megelőző fejezetekben is találkozott az olvasó. Ezt azonban teljes mértékben lehetetlen volt megvalósítani, hiszen az élő szövegekben előfordulnak olyan egészen egyéni kifejezések, képi villanások is, amelyek annyira helyzettől függőek, hogy emiatt nem szótározhatók. Hangsúlyozni kívánom azt, hogy a szótárba felvett, többé-kevésbé állandósult nyelvi kifejezések mindegyike belső mentális kép.

Amint előbb már utaltam rá, a nyelv egyszerre közösségi és egyéni jellegű. Ez a könyv végén található képszótárba felvett kifejezések böngészése közben is eszünkbe ötlük. Tudniillik vannak közöttük olyanok, amelyek tágabb körben is ismertek, tehát állandóbbnak mondhatók, míg mások csak egy-egy szűkebb környezetre (falu, utca, család) jellemzőek, és végül vannak olyanok is, melyek teljesen egyéniek. Utóbbiak olyan nyelvi villanások, melyek csak egy-egy múltó pillanatot, egy-egy adott helyzetet ragadnak meg, de a helyzet elmúltával azonnal és örökre eltűnnek maguk is. Apám a magyar nyelv állandó szókapcsolatainak gazdag készletét ismeri, gyakran alkalmazza is azokat egy-egy helyzetre, de egyszersmind nagy mestere az egyéni képteremtésnek is. A könyv szótárrészének szerkesztése során az általánosan ismert magyar proverbiumokat elhagytam,

de a tőle hallott kevésbé ismerteket akkor is felvettem, ha azok nem voltak egyéniek, hanem a falu vagy általában a székelység nyelvi örökségéhez tartoznak.

Noha néprajzi gyűjtés eredményeként született és néprajzi tárgyról szól, ez a könyv mégsem „igazi” tudományos könyv, hanem „csak” esszé, ami tudvalevőleg kissé a szépirodalom felé kacsint. Olvasható, nyelvileg színes könyvet akartam összeállítani, ezért a szövegteremtés „szabad” módszere nem felel meg a szigorú tudományos kritériumoknak, bár a végeredmény szándékom és meggyőződéseim szerint néprajzi szempontból így is hiteles.

Kolozsvár, 2008. szeptember 15.

I. Esszék

Kaszáló kaláka

Még egyetemi hallgató koromban történt, július derekán, szénacsinalás idején.¹ A falutól mintegy két-három kilométernyire, Tiva pataka alsó felében kaszáltunk ketten apámmal. Kora reggel volt még, igazi jó, kaszálni való nyáridő.

Már egy jó félórája dolgoztunk, amikor észrevettük, hogy a harmatos fűben valaki közeledik felénk, kaszával a vállán. Különös módon az illető nem a falu, hanem az erdő, a távolabbi kaszálók felől érkezett. Láttam, hogy apám is furcsállja ezt a dolgot, mert abból az irányból csak estefelé szoktak jönni az emberek, a kaszások is legfőljebb csak úgy dél felé, de semmiképpen sem virradat után, reggel fél hét körül. Természetesen minden különösebb bámészkodás nélkül szótlanul kaszáltunk tovább, mert ilyenkor az érkezőnek kell ráköszönnie a helyben dolgozóra. Ez úgy tíztizenöt méterről hangosan meg is történt, a szokott módon:

– Adjon Isten segedelmet! Jól vágja-e, na?

– Elvágja még, míg a harmat benne van – hangzott az ugyancsak szokványos válasz apám részéről, miközben a kaszás egészen odaért hozzánk, akik a köszönésre természetesen azonnal megálltunk a munkával, és egy-egy marék fűvel megtöröltük a kaszáinkat. Ekkor állapítottam meg, hogy az érkező falunkbeli, sőt tízesbeli ember, de nem rokonunk.

Mivel ekkor már egészen közel voltunk egymáshoz, halkan, ráérősen és közvetlen, természetes módon folyt tovább a beszéd:

¹ Az itt leírt esemény 1980 táján történt, és a róla szóló jelen írás is abban az időben keletkezett. Egy társadalomnéprajzi elemzés kíséretében megjelent már Hajdú Farkas-Zoltán *Csiki kaláka* című könyvében. (Csíkszereda, Pro-Print R. T., 1993. 117–118.) A jelen változat az ott közölthöz képest kissé bővített szöveg.

– Látom, jó füvetek van, ahhoz képest, hogy mennyicskét esett a tavaszon, s hogy egyebütt most milyenek vannak – kezdte Mihály bátyám, szétnézve a fűvön és a már lekaszált két szénarenden².

– Hát elég jó rendek esnek, én se hittem vóna, hogy ennyi es leszén, de vót itt má jobb es. Az őszön megganyéztam vót, s mégse erőst vastag – válaszolta apám.

– Nekem es vót egy helyem³ idefel Tiva pataka fesső felibe, de most, hogy feljárék, látom, hogy má valaki előttem lekaszáltá.

– S a rendet legalább otthagytá-e? Ha ott van, szedd esze, s vidd haza! – adta a tanácsot gyanús módon apám.

A válasz látszólag komoly volt, de mégis éreztem, hogy itt valami még sincsen rendben. Mifelénk az emberek nem szokták egymás szénafüvét csak úgy lekaszálni. De ha valaki mégis lekaszáltá volna, akkor a rendet nem hagyta volna ott. De ha mégis ott van a rend, azt nem lehet csak úgy összeszedni és hazavinni, egy ilyen gesztus nyílt összetűzést, súlyos haragot jelentene. Valami másról lehet itt szó tehát. Mintha valami összekacsintás féle, valami rejtett somolygás volna a szavak mögött, valami, amiről ők már tudnak, de amiről én még nem tudok.

Miközben eltűnődtem apám gyanúsán harcias válaszában, közben élénken figyeltem, és pár pillanat múlva már arra gondoltam, hogy Mihály bátyámnak nincs is füve, „helye” Tiva pataka felső felében, mert beteges ember lévén, már régóta felhagyott a gazdálkodással.

De közben a játék teljes komolysággal zajlott tovább. Külső ember biztosan lépre is ment volna, de én ekkor már jó nyomon voltam, és kíváncsian vártam, hogy mi fog kisülni ebből a görbe beszédből, amire valamiért mégis szükség volt. Mihály bátyám folytatta:

² A „rend” a kasza nyomán sorokba hulló fű. Petőfi Sándor versében: „Ahol álltam, sárga főveny-szőnyeg / Volt terítve, s tartott a mezőnek, / Melyen a levágott sarjú-rendek, / Mint a könyvben a sorok, heverték.” (A Tisza)

³ kaszálóm

– Én el es vinném, met hát ugye, jog szerint engem illetve meg, de má a buglyák sincsenek ott. Mind eltakarította a kurva magyar! Úgyhogy immá nezhetem magamot.

– Hát ez ilyen, ha az ember ekkora dologüdőbe otthon áll egyik lábáról a másikra.

Erre már nem volt mit mondani, a szentencia igazsága megfellebbezhetetlen volt, úgyhogy a nem létező „fesső hely” témája ezzel végleg kimerült. Mihály bátyám ekkor a környék még lábon álló füvein nézett szét, és ezek felől kezdett érdeklődni:

– Vajon ki kaszál ott túl a patakon? Kié ez a darab fű itt mellettünk, ahol rend es van? Sipos Jankó bá vajon számít-e idejőni, s itt szénát csinálni az idén?

Kisvártatva, miután apám sorra megadogatta a válaszokat, egyszer aztán Mihály bácsi kibökte a kérdezősködés személyes okát:

– Csak azért, met ha má feljöttem idáig a kaszával, hát kaszálni es kéne valahol valamit.

A sokféle kérdéssel tehát közelebb került valamihez, amihez akart, de még mindig nem jutott el egészen oda, ahová biztos módszerességgel – és apám együttműködő segítségével – igyekezett.

Időközben még megfigyeltem valamit: Mihály bátyámnál nem volt semmiféle tarisznya, pedig ha valóban a saját kaszálójára indult volna, akkor legalább vizet kellett volna hoznia magával, mert itt a környéken nincsen ivóvíz. Ez is annak a jele tehát, hogy ő már otthon is pontosan tudta, hogy hova indul, és hogy ott lesz minden, ami az egész napos kaszáláshoz szükségeltetik. Eleve hozzánk indult tehát, de a játék kedvéért nem restellte kis kerülőt tenni a patak felső felébe. Azért nem akart a falu felől érkezni, hogy a segítség, a munka, amivel megajándékoz bennünket, részéről ne ajándéknak, hanem kényszerűségnek tűnjön. Azt akarta, hogy olybá tűnjön az egész, mintha még neki kellene hálásnak lennie, hogy egyáltalán kaszálhat valahol.

Feltevésem helyesnek bizonyult. A játék most már közel járt a végkifejlethez:

– Ha má így van, hát kapsz itt idefel füvet eleget – jegyezte meg apám mintegy mellékesen, és ezzel Mihály bátyám most már tényleg elérkezett a játékos párbeszéd igazi és végső céljához:

– Én biza immá nem menyek innen sehova, hanem ha elfogadtok, itt maradok.

Apám kötelező, a viselkedési szabályok által előírt, erőtlen szabódása után csakugyan beállt mögénk a rendbe, és együtt kasszált velünk egész nap. A segítség mikéntjéről és miértjéről több szó már nem esett, csak amikor estefelé abbahagytuk a munkát, akkor mondott érte köszönetet apám:

– Köszönjük a segítséget, Mihály. Osztán ha a Jó Isten erőt ad, valahogy mü es visszasegítsük.

– Az má vissza van segítve eleget.

Ekkor már anyám is ott volt velünk, és erre ő is előjött a maga véleményével:

– A múltkor es eleget vitatkoztunk a feleségeddel, Erzsivel, hogy most má ki tartozik kinek, de most má egészen bizonyos, hogy mü erősen bé vagyunk adósodva nektek!

– Hát hogyne! Eppebiza! – szólt vissza Mihály bátyám már távolodófélben, nevetve tagadva azt, hogy mi tartoznánk neki.

Aznap este együtt vacsoráztunk nálunk, és miután hazament, apám elmagyarázta nekem, hogy Mihály bátyáméknak nincsen igavonó állatuk, ezért a pityókájukat ő ültette el a tavasszal a teheneinkkel, azután „meg es húzatta” volt⁴, aminek fejében ők többször is segítettek nekünk a nyár folyamán ezzel-azzal, de anyám most már joggal érzi úgy, hogy időközben átbillent a mérleg nyelve, és most már mi lettünk adósok. De végül is nagyon jól van így, mert ősszel majd mi is segítünk nekik pityókát ásni a tehénfogattal. Így történik ez már hosszú évek óta.

⁴ e célra készült, speciális ekével feltöltögette a sorokat

És hogy még súlyosabb legyen a mérleg túlsó serpenyője, másnap reggel hasonló módon – csak hogy most már a falu felől, a rendes úton érkezve – megint megjelent Mihály bátyám Tiva patakában, de ezúttal csak ezzel indokolta a munka felvételét: – Az este láttam, hogy mára es maradt fű elég, úgyhogy eljöttem megint, hárman hátha hamarébb fogyatunk. – Azt azonban előző este egy szóval sem említette, hogy másnap is szándékában áll nekünk segíteni.

A nyelv megkövült képei

(egy proverbium szótár elé)

A világ értelmezésében a belső mentális képeknek igen nagy szerepük van. A világot alapvetően képekben látjuk, hiszen még egy-egy narratív történet sem más, mint elmesélt képek sorozata.

Az alább következő szótárban a nyelv képei közé mindenekelőtt proverbiumokat (szólásokat, helyzetmondásokat és közmondásokat) soroltam.

Felvettem továbbá olyan egyszerűnek tűnő, de valójában bonyolult jelentésszerkezetű szavakat is, amelyek egy-egy képi szemléleten alapuló jelentésváltozás következtében váltak a szólásokkal egyenértékűekké. Ezek olyan képi metaforák, amelyek ugyancsak egy-egy jól körülírható szituációban használatosak. Néhány példa: „beléfekszik (vmibe)” = ‘makacsul ragaszkodik vmihez’, „beléjár (vmibe)” = ‘intézkedik vmi érdekében’, „beléúszik (vmi vmibe)” = ‘elvész vele együtt, rámegy valamire’, „éget (vkit)” = ‘elárt, hibáztat, támad vkit’, „élbe állnak/vannak” = ‘szemben állnak egymással, haragszanak egymásra’ stb. A székely nyelvjárássra jellemző metaforikus beszéd mindig képi jellegű.

Néhány rövid rigmust, mondókát, sőt kisebb epikumot is besoroltam a szótárba, ha ezek egy-egy belső mentális képet jelenítenek meg, és ha egy-egy adott helyzetre a közösség által ismert állandósult jelentéssel alkalmazzák őket. Ezek a többékevésbé kötött kifejezések tehát voltaképpen ugyancsak proverbium értékűek. Egyes rímes-ritmikus rigmusok idesorolása vitathatatlan („Kihánt-vetett eleje, / s nincs égy vékaféreje!”), de ha jól belegondolunk, bizonyos egyszerűbb narratív szerkezetek is lehetnek kifejezetten képi jellegűek és az alkalmazás, funkció

vonatkozásában is proverbiumszerűek („Ha a világon, ami fa van, az mind egy fa vóna...”, „Ha tángyérokra ki-ki kitenné a maga baját...” stb.¹)

A fenti „műfaji átcsapások” az élő népi kultúrában természetesek, hiszen ne feledjük, hogy a folklórműfajokat „csak” a szövegfolkorisztika írta körül egy külső – mindenekelőtt az irodalomtudomány által kialakított – szempontrendszer követve, és amikor erre szüksége van – például folklórkiadványok, kézikönyvek, szótárak stb. szerkesztésekor – igyekszik valahogyan operatív módon is alkalmazni a saját elméleti szempontjait. Nem lehet csodálkozni viszont azon, ha maga az élő kultúra, mit sem tudva a tudományban használatos definíciókról, önelvű módon viselkedik. Esetünkben előfordulhat tehát, hogy egy narratív történet (mese, igaztörténet stb.) vagy egy egyetlen szóból álló metaforikus kifejezés ugyanúgy képi szemléleten alapul, és ugyanúgy modellál egy adott élethelyzetet, mint a proverbiumok. A proverbiumok és a szókincs természetes, szerves egységéről ezt írja egy magyar folklorista: „A proverbiumok a beszédben a szókincs részeként, attól elválaszthatatlanul élnek, és töltik be feladatukat. Ez az egyetlen népi műfaj, amit a tudomány választ ki, és rekeszt el a szókincsből, és teszi önálló vizsgálat tárgyává. A nép erről a műfajról mitsem tud. Közmondásai, szólásai kultúrájának természetes alkotóelemei voltak és maradnak.”²

A másik nagy kérdés, ami egy ilyen szótár összeállításakor felmerül, a használat körére és a nyelvi képek állandóságára vonatkozik. Mert igaz ugyan, hogy egyetlen személy képeiről, nyelvi kifejezéseiről van szó, de vajon mennyire közösségi ez a nyelv? Hol van az a határ, amelyen túl már nem értik ezeket a képeket, ahol már jelentésmagyarázatokra és példamondatokra van szükség?

¹ Részletesebben lásd a Szótárban: → *fa*, → *baj*

² Ujváry Zoltán: *Ló a gömöri nép szólásaiban. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tánszékeének Évkönyve 2000.* XXXVIII. 447.

Azokat a nyelvi kifejezéseket, amelyek kétségtől nyilvánvalóan nyelvjárásiak ugyan, de amelyeket a magyar köznyelv is ismer, illetve amelyeket viszonylag szélesebb körben elterjedteknek gondoltam, nem vettem fel a szótárba. Felvettem viszont azokat, amelyeket a Székelyföldön bizonyára sokan ismernek, de elterjedtségük talán már ott sem általános, és a „közmagyar” fülnek mindenképpen szokatlanoknak tűnnek, tehát magyarázatra szorulnak. A szótárban nagyon sok helyinek nevezhető állandósult nyelvi szókapcsolat is előfordul, melyeket az egész falu ismer, de ezek esetében is gyakori, hogy a proverbium háttérében álló megtörtént esemény, szituáció a közösségi tudatban már elhomályosult vagy éppen most van elhomályosulóban. („Érdeke, mind a Vinnyogó disznájának.”, „Állva aluszik, mind a Czikó Balázs malacca.”, „Megdógozza, mind Fülöp Sepszit.” stb.) Sok nyelvi kifejezés érvényességi köre ennél is szűkebb, csak egy-egy szomszédságra, korcsoportra, rokonsági körre, nagycsaládra stb. vonatkozik. („Vigyed, fiam, vigyed, hogy ne legyen neked se, s nekem se.”, „Változik, mind a Méhes Béla húsa.” stb.) Végezetül vannak egészen egyéni nyelvi kifejezések, sőt csak egyszeri alkalommal használt képi lelemények is, amelyekről elképzelhető ugyan, hogy egy-egy hasonló élethelyzetben megismétlődhetnek, vagy akár más személy is használhatja őket, de semmiképp nem tekinthetők állandósult közösségi nyelvi formáknak. (Például: „a fa kidőlt, s a gyümölcs szertehullott” = ‘a családot összetartó üdős személy meghalt, és az utódok szétszéledtek’, „egy malmot bé kell állítani, hogy öröljön” = ‘meg kell alapozni, egy vállalkozást, ami a jövőben hasznot hajt majd’ stb.) Az ilyen képek olykor annyira egyéni jellegűek, hogy csak nehezen szótározhatók. Egy-egy egészen sajátos nyelvi kifejezés a közösségi tudatban annyira személyhez kötődik, hogy amikor elhangzik, a beszélők rendszerint utalnak is arra, hogy kitől származik az állandósult szókapcsolat („amint ez és ez mondta vót”, „ahogy valaki mondta vót”, „XY-ként”, „XY szójárása vót, hogy” stb.).

A nyelv képei szorosan kötődnek ahhoz az életvilághoz, amely létrehozta őket, és egy részük emiatt üdövel el is tűnik. Néhány ilyen „történelmi” helyi proverbium: „Helyezkedik, mind Keccecc jeddző Bakalatt.” (az első világháború előtti tagosítás idejéből); „Árpacipó s zablepény, / ezt hozta a szebb jövő.” (a második világháború alatti magyar világból); „Lötty ide, lötty oda – nyóc óra!” (a 80-as évek diktatúrájának korából) stb. Egy-egy proverbium vagy egyéb képnyelvi kifejezés akkor is hosszú ideig fennmarad, ha az eredeti szituációt vagy személyeket a közösség már elfelejtette, és a proverbiumot létrehozó életvilág is eltűnt az üdőben, de az állandósult szókapcsolatban képszerűen kifejezett, megjelenített tartalom minden korban aktualizálható. (Például: „Megdógozza, mind Fülöp Sepszit.”, „Helyezkedik, mind Keccecc jeddző Bakalatt.” stb.) Képi kifejezések ma is keletkeznek, de a hagyományos közösségi életvilág felbomlása miatt ezek érvényességi köre és a terjedés szabályszerűségei már nehezebben állapíthatók meg.

A nyelv állandósult képeit nem elég ismerni, hanem helyesen is kell tudni őket alkalmazni. Aki egy képet, proverbiumot rosszul használ, nevetségessé válhat. Ha egy adott szituációt képpel, metaforával akarunk kifejezni, meg kell találnunk azt a szókapcsolatot, amelyik éppen ráillik arra a helyzetre. Gyakran fordul elő, hogy ha a nyelvben nincs ilyen kifejezés, akkor azok, akiknek van tehetségük ehhez, maguk hoznak létre egyéni képeket.

A bölcsesség nem más, mint állandósult nyelvi kifejezések, képek sokaságának ismerete és ezek helyes, találó alkalmazása egy éppen aktuális helyzetre. Olykor egy-egy népi szöveg nem egyéb, mint proverbiumok sorjázása.³ De hiba volna azt hinni, hogy a hagyományos világban mindenki ismerte és mindig jól is alkalmazta a proverbiumokat. Ezeket a közösség előtt, nyilvános te-

³ Lásd például az igazságtalanul szerzett haszonról (*Vezető posztba van két legfőbb törvény*) vagy az öregségről (*Az öl eltelt, s az arasz hátra van*) szóló elmélkedéseket a jelen könyv *Csíki parainézis (1)* és *Csíki parainézis (2)* című fejezeteiben.

rekben és élő helyzetekben újra és újra el kellett ismételni, hogy az ifjú nemzedékek is megtanulják őket, és a helyes alkalmazás által bölcsen éljenek.

Egyfajta ilyen „elisméltés” az itt következő szótár is.

Nyelvi képek, proverbiumok szótára

A szótárban a proverbiumokat egy-egy **CÍMSZÓHOZ** soroltuk be, ami a proverbiumok valamelyik közös jellemző szava, tehát hívószónak is tekinthető. Az egy címszóhoz (hívószóhoz) besorolt állandósult szókapcsolatok után → jellel utalunk azokra a *más címszónál* található proverbiumokra is, amelyekben ugyan csak előfordul ugyanez a hívószó. A címszók mindig köznyelvi alakban jelennek meg (a hangalaki tájszavaknak is köznyelvi alakját adtuk meg), de a címszók közé besoroltunk valóságos tájszókat is, olyanokat, amelyeknek nincsen köznyelvi alakjuk (pl. „foszt” = ’rongy’, „gac” = ’ág’, „koszt” = ’karó’ stb.). A székely tájszavak jelentését – akár címszóban, akár példamondatokban bukkantak fel – mindig lapalji jegyzetekben adtuk meg.

Magukat az **állandósult szókapcsolatokat** vastag betűvel szedtük. Ha egy címszóhoz több proverbium is tartozik, ezeket alfabetikus sorrendben közöljük. Kerek zárójelben találjuk a proverbium nem kötelező elemeit: **Ki mit keres, (hamar) megkapja.** Ugyancsak kerek zárójelbe kerültek a mondatba való behelyezést segítő vonzatok: **Beléúszik (vmi vmibe).** Szögletes zárójelbe tettük azokat az alakváltozatokat és egyéb nyelvi szerkezeteket, amelyekkel adott esetben a proverbium valamely része helyettesíthető: **Jártást [jártásba] vész(én).** A proverbium után macskaköröm között találjuk a szókapcsolat ’jelentésmagyarázatát’. Ezt követi idézőjelben egy vagy több „példamondat”, majd legvégül – jel után néprajzi jellegű magyarázatok következnek, esetleg megjegyzések a stílusminősítésre és a használati körre vonatkozóan. A szócikkek itt felsorolt utolsó szerkezeti elemei, amennyiben nem volt rájuk szükség, olykor el is maradtak.

Például néprajzi magyarázatokat viszonylag kevés szóláshoz fűztünk, sőt néhol a példamondatoknak sem éreztük szükségét.

A szótár 730 állandósult szókapcsolatot, nyelvi képet tartalmaz.

ADÓSSÁG

Akinek adóssága nincsen, az má gazdag. 'örülj annak, hogy a magad ura vagy, ne vágyakozzál a gazdagságra'

ÁG

Az ágak hegyin [a fák tetején] jár az esze. 'nem figyel oda, máshol jár az esze'

Fél ágat vet. 'abbahagyta, amit elkezdett, nem folytatott vmit, nem teljesítette azt, amibe belefogott' „Rózsának se vethetünk fél ágat, muszáj megbeszélni mindent, még ha sokba és kerül a telefon.” – Főleg beszédre, munkavégzésre használják. A szólas eredete a kenderfeldolgozás köréből származik. A kendermotollálás során, ha valaki hibásan fél ágat vetett, ez a rendellenesség később bonyodalmakat okozott, akadályozta a fonallal való munkát. Innen származik az 'abbahagy', 'rendellenesség, hiba' átvitt értelmű jelentés.

AGY

Főzi az agyát. 'erősen gondolkodik, töpreng, gondban van' „Örökké főzi az agyát, hogy hogy lehetne még jobban csinálni.”

→ *csimmasz* (Félmént a csimmasz az agyára.)

ÁGY

Ágyba kicsike, bőcsübe nagy. 'serdülőkorú leány vagy legény' „Léjárnak még kicsike vótam, bőcsübe nagy.”

AJTÓ

Bétészi az ajtót (vkinek). 'elárt vkit, tönkretesz' „A kölyök jól bétetete az ajtót az apjáéknak.”

→ *segg* (Seggel ajtót tészén.)

ALÁZATOS

Minél alázatosabb, annál gyalázatosabb. 'a képmutatóan alázatos embertől óvakodni kell'

ÁLDÁZÓDIK

Áldázódik. 'búcsúzkodik' „Sokat ne áldázódj, hanem indulj!” „Addig áldázódtunk, hogy a busz az orrunk előtt elment.”

ALIT

Alit (vkitől v. vmiből). 1. Alit (vkitől). 'saját belső meggyőződését, akaratát követve nem törődik vkivel, nem respektál vkit, nem fél vkitől' „Az éggyetlenke úgy el van kényeztetve, hogy nem alit senkitől semmit.” 2. Nem alit (vmiből). 'nem tér ki vmiből, végzi hanyatt-homlok, dolgozik egyformán, kitart mellette, erősködik, rá sem hederít senkire.' „Esseni kezdett, de ő, aminek nekifogott, azt csak csinálta, dőgozott hanyatt-homlok, nem alított a munkából.” – A jelentésszerkezetben a 'belső meggyőződésen' és a 'kitartáson' van a hangsúly. Ezek a jelentéselemek kapcsolják össze a két jelentésárnyalatot.

ÁLLAT

Ha állatot tartasz, rúdat és tarts a bőrnek! 'aki állatot tart, akármi-kor számíthat az állat elhullására, pusztulására is'

ALMÁSSZEKER

Nehogy valami almásszeke után elbódorogjál! 'nehogy eltévedj' – Tréfás, kedveskedő. Csíkban, ahol a hideg éghajlat miatt nem termett meg a nemesebb gyümölcs, régen a gyermekek szaladtak az Udverhelyről jött almás- és szilvásszekerek után.

ALSZIK

→ *éjszaka* (Rövid az éjszaka, sokan aludgyák, s nekünk kicsi jut belőlle.)

→ *malac* (Állva aluszik, mind a Czikó Balázs malacca.)

ARANY

Áron fejje az arany se ér. 'értékes dolognak túlságosan nagy árat szabnak' „Héjába van jó helyt az a besső⁴, de annyit nem adnak érte, met áron fejje az arany se ér.”

⁴ belső telek

A tiszta aranyat a rozsdá se fogja. 'a vétlen, ártatlan emberről lepereg a vád'

ARASZ

→ *öl* (Az *öl* eltőt, s az arasz immá eltelik.)

ÁRPACIPÓ

Árpacipó s zablepény, / ezt hozta a szébb jövő. 'szegénység a világban, csalódás a vezetők ígéreteiben' – A szólás az 1940–1944 közötti „kicsi magyar világ” idején keletkezett, ami a háborús helyzet, a szegénység miatt nem váltotta be a hivatalosan hangoztatott „Szébb jövőt!” jelszavát.

ÁRVÍZ

Úgy várnak, mind az Ót mejjékiek az árvizet. 'nem várják' – A falu egyik része, az ún. Ót mejjéke az Olt közelében, alacsony területen fekszik, tehát a falurész lakói állandóan rettegetek az árvíztől.

ASSZONY (FELESÉG)

→ *ló* (A lovat s az asszont úgy szeresd, hogy ne tudja.)

→ *sír* (Mikor a sírját hétször megkaszáltad, akkor tudod még, hogy kivel éltél.)

ÁTOK

→ *pap* (Még a napod és átkozott, melyik nap a papot emlégeted.)

BAB

A babot nem a leviétt főzik. 'haszna kell legyen annak, aki foglalkozik a munkával, üzlettel stb.' „A bornyút a mészáros megvette, de kicsitt adott érte, met ugyë, a babot se a leviétt főzik, ő és kell nyeren rajta valamit.”

BAGOLY

Te, Isten baglya! – Kedveskedő megszólításként, megrovásként, amikor valaki együgyűen vagy tudatlanul cselekszik: „Ugyanbiza hova vesztél el, te, Isten baglya?!”

Úgyelj, met a rézfaszú bagoly megreszel! – Gyermekek ijesztésére mondják. A „rézfaszú bagoly” mint mítikus ijesztő hiedelemként az egész magyar nyelvterületen elterjedt. Az általános elterjedtség ősi voltának egyik bizonyítéka. Keveset lehet róla tudni, a hiedelemkör szemantikai modellje meglehetősen egyszerű. Csíkban azt tudják róla, hogy „jó” és hogy „megreszel”, a kalotaszegi Mérában „füttyül” is.

→ *fasz* (A bagoly a faszt leeresztette.)

BAJ

A baj elől kiállani nem lehet. 'a bajt nem lehet elkerülni' „Héjába ügyelsz magadra, a baj elől kiállani nem lehet.”

Ha a baj jó, fogadni kell. – A szólás kétértelmű: 1. 'a bajt, nehézséget el kell fogadni', ti. nem az embertől származik. 2. 'a bajt, nehézséget vendégként kell fogadni', ti. a vendég iránti tisztelet a legfőbb törvények egyike.

Ha tángyérokra ki-ki kitenné a maga baját, s az embër választ-hatna, akkor előbbször mindëнки a magáéhoz nyúlna. 'a szomszéd baja, nehézsége még nagyobb, mint a miénk'

→ öreg (Jó az öreg a háznál, ha nincs baj és, bajt csinál.)

BAKLAT

Csí, Berta, me a nyúlak baklatnak! 'hallgass, ne zavarj vmit' – Bartis Lajos gyermekkorában mondta a testvérének, amikor a nyulak a házban párosodtak. Az illetőn rajtamaradt egész életére a Csí Laji gúnynév.

BÁL

Ha bál, légyën bál! 'ha vmiben benne vagyunk, legyünk benne teljes mértékben'

→ szüret (A szüret után bál és lesz.)

BAMBUC(KA)⁵

Csëcsët⁶ adok s bambucot, csak mon(dd) mëg, ki bántott! – Gúnyos értelmű. Azt az anyát szokták így gúnyolni, aki túlságosan védi a gyermekét, és annak minden gyermektársadalom-beli sérelmét igyekszik megtorolni a többi gyermekeken.

BÁRÁNYBÖR

→ cigány (Láttam én a cigán hátán juhbőrt és s báránbőrt és!)

BARÁT

Barát, barát, de a túrótt pénzétt mérik. 'anyagi dolgokban a barátot is méltányosan kell kifizetni'

BÁRSONY

→ disznó (Disznyóra bársonköntös.)

⁵ cukorka

⁶ női mell, emlő, állat tőgye

BASZIK

Nem baszunk szekerén, me ráz! 'nem ért egyet a javaslattal, tervvel' „Hogy én ezétt annyi pénzt adjak? Na, nem baszunk szekerén, me ráz!”

Jaj, hogy apád baszott vóna nyúlat helyetted (hogy futtál vóna el)! „Jaj, hogy apád baszott vóna nyúlat helyetted, hát ezt métt csináltad, hitván kölyök!” – Helyzettől függően tréfás vagy komoly átokformula, szitokszó gyerekhez, amikor valami olyan rosszat tesz, amiről a felnőtt hirtelen meglepődik.

Mëgbaszta az üst az ordát. 'elromlott, rosszul sikerült vmi' „Új füttöt⁷ rakattak, de nem vállott bé, met füstölt erőssen, úgyhogy mëgbaszta az üst az ordát. Ejiszë jobb lett vóna, ha a régivel maradnak.”

BÁTOR

Bátor (vkihez). 'ismerőse, bátor, közvetlen, bízika benne' „Bátor vótam hëzza én ës.”

BEAVUL

Béavul (vkik közé). 'hasonlóvá válik a környezetéhez' „Laci minden nap ëggyütt iszik a cigányokkal, béavult má közëjik rendësen.”

BEGYEZ

Bëgyëz (vki). 'huncutkodik, kelletti magát, magára vonja a figyelmet' „A ló se mind ló. Az úton úgy bëgyëznek, s mikor a nehez terüvel mënni këll, curukkolnak.” „A lëányok mind ott bëgyëztek az úton vasárnap délután.”

BÉKESSÉG

A családi bëkëssëgët mindënkü úgy teremti mëg, ahogy tudja. – A családi bëkëssëg megteremtésének sok módja van, a helyzettől függ minden. Nem szabad elítëlni, megszólni senkit az alkalmazott módszerért.

BELÉFEKSZIK

Belëfëkszik (vmibe). 'makacsul ragaszkodik vmihez' „Belë vót fëkëve a malacvásárba!”

⁷ kályhát

BELÉJÁR

Beléjár (vmibe). 'intézkedik vmi érdekében' 'lekenyerez vkit vmi érdekében' „Mind járt belé, hogy kapja meg a betegséget, még vérvételre és el vót Szerédába.” „Sikerült nekik, de belé és jártak szépén!”

BELÉNYUVAD

Ha az Ótba belényuvadsz, ide haza ne jere! – Akkor használják, ha óvatosságra intenek valakit. A paradoxon miatt tréfás, kedveskedő.

BELÉÚSZIK

Beléúszik (vmi vmibe). 'elvész vele együtt, rámegy vmire' „Beléúszik a nyugdíj a gazdálkodásba.” „A tehen ára és beléúszott a házvásárba.”

BENNHÁLT

Bennhált víz (vki). 'kedvetlen, otthon ülő' „Ő és csak olyan bennhált víz lett immá, mind amilyen én vagyok.”

BÉROMLIK

Béromlik (vhova). 'beesik vhová, úgy, hogy közben alatta összetörrik vmi rozoga vagy törékeny dolog' „Béromlottam ide a málnavészbe.” „Leszakadt alatta az állás, s béromlott az istállóba a juhok közi.”

BESZÉD

A beszédnél könnyebb nincsen. 'beszélni, véleményt nyilvánítani könnyű'

BESZÉLGET

→ *felé* (Jó felé beszélget.)

BICIKLI

Ėgy bicigli, / két bicigli, / László Gábor / męgközöli! – A harmincas években csak két kerékpár volt a faluban. Az egyik tulajdonosa állítólag este sötétben ittasan szembement egy közeledő autóval, mert azt gondolta, hogy két másik kerékpár jön vele szemben. A történet minden bizonnyal nem volt igaz, de létrejött és a hozzá kapcsolódó rimes rigmus jelzi azt, hogy a technikai újdonságok foglalkoztatták a népi képzeletet. Megjelenésük voltaképpen anomália, és a lehetséges rendellenességeket, visszasságokat a folklórban törtenő kibeszélés szintjén meg kell oldani. A szólás jelentése tehát: 'el akar menni két dolog között, holott ott nincsen számára hely'.

BIKA

Mindén türkös⁸ bika a maga fejire hányja a földet. 'a verekedős, kötekedő természetű ember magának szerez bajt'

BIZONYTALAN

→ *kutya* (Bizonytalan, mind a kutya vacsorája lámpafűvás után.)

BOCSKOR

Réggel a bocskor nem merül még. 'megfagy reggelre a föld, befagy a víz' – Időjóslás. Ősszel, tavasszal mondják fagypont körüli hőmérsékletek idején.

BOG

Fa bog nélkül, s embër hiba nélkül nincsen. 'el kell nézni a másik hibáját, türelmesnek kell lenni'

→ *felbogoz* (Felbogozza a farkát.)

BOGÁR

Aki bogár után mënyën, hamar szarba habarodik. 'aki nevetséges célokat akar megvalósítani, komolytalan vagy bolondos embereket követ, hamar bajba kerül'

BOKOR

→ *szállás* (Mindén bokor szállást ad.)

BOLDOG

→ *szegény* (A szégén embër örökké boldogabb.)

BOLOND

Bolondnak bolond a tanácsa és.

→ *fej* (A bolond fej miatt a test sokszor sokat szenved.)

→ *gal* (Bolond embër, ki mindën galhoz⁹ hëzzarúg.)

BOR

→ *szőlő* (Tudod-ë, hogy szőlőből és lehet bort csinálni?)

BÖLCSŐ

→ *ágy* (Ágyba kicsike, böcsübe nagy.)

BŐR

A bőre a rúdra kerül. 1. 'megdöglik' (állat) 2. 'meghal' (ember) – Durva.

⁸ kötekedő, verekedős természetű

⁹ röhöz, görgöngyhöz

Csuda, hogy a bőre és mégvan. 'sokat nyűtték, sokat dolgozott, nehéz sora volt, csoda, hogy még egyáltalában él' „A csuda, hogy még a bőröm és mégvan, amennyit én életembe dógoztam.”

→ *állat* (Ha állatot tartasz, rúdat és tarts a bőrnek!)

BÚCSÚ

A búcsút pénzzel járják. 'pénz kell vmihez' – Általban olyan dologra mondják, ami nem létszükséglet, esetleg szórakozás, de felvállalja az ember, noha költségekkel jár.

BUDA

→ *Kassa* (Ěsszejár Karsát, Budát.)

BUTA

→ *gazdasszony* (Teli kamarának okos gazdasszonya s az üresnek buta.)

BÜKKFA

Aki elmént, hogy a bükkfánál jobb tűzifát keressén, az még odavan [az még keresi v. az még nem jött vissza]. 'a bükkfa a legjobb tűzifa, nem lehet nála jobbat találni'

BÜZÜL¹⁰

Oda se büzül. 'nem törődik vele, oda se figyel, rá se hederít' „Többen tanácsolták, hogy ne folytassam, de én rőjik se büzültem, hanem csináltam tovább.”

CÉRNA

A cérna és, ahol vékon [legvékonyabb], **ott szakad el.** 'a baj mindig a gyengével, a védtelennel történik'

CERUZA

A cēruza fogékony s a pappir türelmes. 'a papír mindent elbír, felelőtlen módon is lehet leírni, feljegyezni vmit'

CIBERE

Az embēr hējába húzza a cibret [cibērét]¹¹ **nyársra.** 'a szegény ember hiába ágál, képtelen többet mutatni, megvalósítani a valóságos helyzetnél, lehetőségeknél' „Nem lehet bőcskődni¹², ha nincsen pénzöd, nem tudsz vásárt csapni, hējába húzod a cibret nyársra.”

¹⁰ szagol

¹¹ Csíkban nemcsak a korpalevest nevezik *cibérnek* vagy *cibērének*, hanem általában a gyengébb kalóriatartalmú leveseket, amelyekben nincs vagy csak kevés a zsíradék.

¹² nagyképűskődni

CIFRA

Úti cifra, házi rossz. 'házon kívül cifrázkodó, otthon hanyag asz-szony'

CIGÁNY

A cigán és aszonta vót, olyan szégén nem tud lenni, hogy ígyirni ne tudjon. 'felelőtlenül ígéretet könnyű, bármikor lehet'

Láttam én a cigán hátán juhbőrt és s báránbőrt és! 'láttam már öreg halottat és fiataalt és' – Magyarázata: „A báránbőrre és sor kerülhet, nemcsak a juhbőrre. Az öregnek meg kell halni, de a fiatal és meghalhat.”

CSALÁD

→ *békesség* (A családi békességet mindenki úgy teremti meg, ahogy tudja.)

CSALÁN

Csihánra pisilt. 'mérges, ingerlékeny' „Hát mi van ma veled? Csihánra pisiltél?”

CSAP

Csap¹³ kiszúrta, s hájdé! 'ne beszéljünk, hanem gyerünk dolgozni' – A szólás alapja egy ismeretlen helyen megtörtént esemény. Egy gazda, akinek a fél szeme „hibás” volt, kaszásokat fogadott napszámba, és kegyetlenül hajtotta, dolgoztatta őket. A kifulladt, kifáradt kaszások egy adott pillanatban megkérdezték tőle, hogy mi történt a szemével, ti. arra számítottak, hogy amíg a történetet hallgatják, megpihenhetnek egy kicsit. De a félszemű gazda válasza csak ennyi volt: „Csapkiszúrta, s hájdé!” (A szókapcsolatot gyorsan, hadarva, sietve kell kimondani.) – Egyéni használatú, szűk körben ismert szólásról van szó. A történetet egy Balla Károly nevű, vicces kedélyű csíkszentmártoni férfi mesélte, aki a csíkszentkirályi hordó- és parkettgyárban dolgozott.

Nem ér egy hát csapot. 'semmirevaló ember'

CSECS

→ *bambuc* (Csécsét adok s bambucot, csak mon[dd] meg, ki bántott!)

¹³ faág

CSIMMASZ

Félmént a csimmasz az agyára. ~ **Csimmasz van az agyán.** 'megbolondult, okoskodik v. tudatlankodik' „Valami csimmasz félmént az agyára, s most rajtam követelőddzik.” „Juhnál van olyan, hogy ilyen csimmaszféle ményén az agyára. A juh forog körbe, az a kergetegés juh.”

CSINÁL

Ésszecsínál (pénzt). 'összegyűjti, összeszedi a pénzt vmire' „Valahogy nagy nehezen azt a pénzt, ami kellett, ésszecsínáltuk.”

CSIRKE

→ *nekiszökik* (Nekiszökik, mind a csürke a takonnak.)

CSONT

Bécsontolódik (vhová). 'lefekszik, elhelyezkedik' „A kocadisznyó bécsontolódott a helyire, s a malacok odabúttak hëzza.”

Csont, hús – mind pénz! 'együtt kell elfogadni a dolgok, áru stb. kedvező és kedvezőtlen részét'

A csontjai kiülnek (vkinek, vminek). 'lesoványodik, kijönnek a csontjai' (öregember v. öreg állat, főleg marha)

Kihányja a csontjait. 'lesoványodik, kijönnek a csontjai' (öregember v. öreg állat, főleg marha) „A tehenyünk megöregedett, kihánta a csontjait.” „Négyvenhatba szározság vót, nem vót takarmán, az állatok azon a télén kihánták a csontjaikat.”

CSÓVA

Csóváz [kicsóváz] (vmit). 'csóva elhelyezésével kifejez egy birtokviszonyt és egy rá vonatkozó tiltást' „Kicsóvázni valamit azt jelenti: ne nyúlj hëzza! Ha valahol egy csóva fél van ütve, az azt jelenti, hogy ott egy ember áll. Ez régi törvén.” – A csóva rendszerint ágból készült (pl. szénafüben), de készülhetett lábon álló összefont gabonaszárakból (gabonatóblában) vagy akár magasabbra nőtt fűnyalábból is. Olykor madárijesztőnek is tettek csóvát a gabonába, de alapvetően birtokviszonyt és tiltást jelentett. A kicsóvázott helyen nem volt szabad se járni, se legeltetni, se „útalni”. Régen, amikor az erdei kaszálókát néhol megkaszálták, néhol pedig nem, az, aki kaszálni akart, mogyorófaággal kicsóvázta a lekaszálandó helyet, hogy a pásztor ott ne legeltessen. A kollektív gazdaság idejében a gabona-

táblába gabonaszárból font csóva szintén birtokjel volt, azt jelezte, hogy a csóván belüli területet valaki maga akarja learatni.

DEGEDT¹⁴

Olyan sötét van, mind a dededt (s csupa túróbúz az egész világ). 'koromsötét van' – Az anekdota szerint egy gazda hajnalban elküldte a szolgáját, hogy nézzon ki, virrad-e már, felkelhetnek-e már, hogy induljanak kaszálni. A szolga, aki másnapos volt, a szekrénybe nyitott be, ott szétnézett és jelentette a fentieket. A „dededt” szó jelentése 'degenyeg'.

DÍJTALAN

Díjtalan (vki). 'mértéktelen' „Díjtalan vagy te és!”

DÍJTALANKODIK

Díjtalankodik. 'mértéktelenül tobzódik vmiben' „Most az egyszerű díjtalankodtunk mű és: a húsvéti ételéből egy hétig többecske ettünk – ez má egészen díjtalanság.”

DISZNÓ

A káposztaleves akkor jó, ha egy disznó belé van dögölve. – Ti. ha friss hús van benne karácsonykor.

Döglött disznónak nem kell pajta(ajtó). 'öreg ember nyitott slicce'

Disznóra bársonköntös. 'méltatlan dologra pazarolt érték'

Nem öröztünk együtt disznót! 'tekintélyesebb v. idősebb vagyok, add meg a tiszteletet'

→ *érdeke* (Érdéke, mind a Vinnyogó disznójának.)

→ *orr* (Az orra kerekedjen még, mind a többi disznóknak!)

→ *szar* (Szomorú disznószar, de megrepesztél, / míg a nyáron a porba hëmpërëgtél!)

DISZNÓPÁSZTOR

Haragszik a disznópásztor, s a falu nem tudja [nem tud róla]. 'alacsonyabb rangú személy duzzogása, ami jelentéktelen, csak ő maga tud róla'

DÍSZTELEN

Díztelen (vmi). 1. 'ízléstelen, illetlen, nem tisztességes' „Olyan suta s díztelen az üres asztal mellett beszélgetni!” „Elég díztelen lész,

¹⁴ A „dededt” vagy „degenyeg” szavak jelentése: 'székérkenőcs'

ha feltészéd a kaszát az új autóra.” 2. ’visszataszító, utálatos’ „A dísztelen viselkedést s beszédét senki se szereti.”

DOBI

Éccer dobi s máccor kopi. ’felelőtlen fogyasztás: a bőség után szűkölködés, koplalás következik’

DOLGOZIK

Ne dógozz, csak légy ott! ’tétlenkedjél’ – Tréfás.

DOLOG

Ha dolog, ne dícsird, ha korcsoma, ne ócsárold.

Ne félj a dologtól, feküdj le melléje! ’lustálkodjál’ – Tréfás.

DÖG

Dögre üti. ’agyonveri’ „Azt mondta, hogy ha vissza nem adja, valahol dögre üti.”

Élve dögöt nem tartok! – Ha valaki valakire támaszkodik konkrét vagy átvitt értelemben, tiltakozás gyanánt mondják.

DUNA

Olyan, mind a Duna. ’szép, sűrű, tiszta gabonavetés’ „Megkurálta a földet jól, s most a búzájuk és olyan, mind a Duna.”

DRÓT

Nem lehet az embérékét dróton rángatni. ’a vélemények megoszlanak, nem lehet egy cél érdekében összefogni az embereket, nem lehet rájuk parancsolni’ „Az embériséget nem lehet dróton rángatni, ahányan vagyunk, annyifélek vagyunk.”

A világon a legtöbb a drót s a szar ember. ’tele van a világ hitvány emberrel’

ÉG (főnév)

Ha az ég leszakad, akkor és. ’ha törik, ha szakad’ „Akármekkora sár vót, a szekkerrel a tagúton kellött haladni, ha az ég leszakadt, akkor és. A szántóföldre vagy kaszállóra nem vót szabad rëjamënni.”

ÉG (ige)

Ég a mejje tölle. ’nem ízlik neki, nem tetszik neki; drágáll vmit, és emiatt nem esik jól a fogyasztása’ „Amit az embër nem saját maga vëszën, attól a mejje nem ég. De amit maga vëszën, attól úgy ég!”

Úgy ég, mind pokolba. ’nagyon ég vmi’

ÉGEDELĚM

Égedelēm (vki). 'rossz, veszélyes (ember)' „Ez a gyermek olyan rossz, hogy égedelēm!”

ÉGET

Éget (vki vkit). 'elárt, hibáztat, támad vkit' „Ő vót a hibás a kárétt, de a vezetőség nem akarta erőst égetni.”

EGRET

Egret [mēgegret, kiegret stb.] (vki vkit vhova). 'parancsol, zavar, űz vhová' „Egretnek münköt bé az Unióba.”

EGY

Ěgy (vkivel). 'egy véleményen van vkivel', összetartanak, közös érdek van' „Gézával ěggyek űk, ěgy követ fúnak.”

ĚJSZAKA

Rövid az ějszaka, sokan alugyák, s nekünk kicsi jut belőlle. – Este lefekvéskor mondják a nyugovóra térés indoklásaként.

ĚL

Ělbe állnak [vannak]. 'szemben állnak egymással, haragszanak egymásra' „Nem mert ělbe állni vėllik sėnki.” „A sógorok ěgymással ělbe vannak.”

Van [lēgyėn] ěle s foka. 'igaz, lényegbevágó szó, beszéd' „Olyant beszélj, hogy amit mondasz, annak lėgyėn ěle s foka.”

ELBASZ

Elbasztuk a nagymisėt, de nem baj, me csapunk ěgy fasza vecsėrnyėt! 'elrontottunk vmi értékeset, de megvan a remény, hogy vmi kevésbé értékes sikerűlni fog' – A papnak tulajdonított mondás.

ELCSAP¹⁵

Elcsapja, mind a Jóisten a legyet. 'szélnek ereszt' „Isten számába elcsapta a marhákot, mind a Jóisten a legyet.”

ELDŐL

Addig rakja, amíg eldől. 'addig tetézi a bűnt, hibát, amíg bekövetkezik a büntetés; addig ingerel vkit vmivel, amíg az illető kifogy a béketűrésből' – Fenyegetőleg is használják: „Rakjad csak rakjad, met (egyszer osztán) eldől!”

¹⁵ elenged, szélnek ereszt

ELÉ

Elé s hátra. 'ide-oda, idestova' „Elé s hátra az őszön háromévés lesz.”

Elég elé van, mind Patakelő. 'rosszul áll a dolga' „Na, most má te és elég elé vagy, mind Patakelő.”

Se elé, se hátra. 'egyáltalán, sehol' „Az élyenvel nem kell foglalkozni, se elé, se hátra!”

ELÉAD

Eléadja magát (vmi). 'bekövetkezik, megtörténik' „Ha megint egy olyan év eléadja magát, mind a tavaly, elegünk lesz.”

ELÉBE

Elejibe kerül (vki vminek). 'megelőz, elejét veszi vminek' „Nem lehet úgyse elejibe kerülni az essőnek.” „No megállj, met elejibe kerülsz én a te kirándulásodnak!”

ELÉR

Jól elér (vmivel). 'nem jogos hozzá, nincs igazá' „nem fog megkapni vmit, nem sikerül neki' „Avval te még jól elérsz, ne követeld rajtunk a pénzt!” „Hagyj békít annak a legénnek, te avval jól elérsz, met az én szeretőm!”

Elér (vkit vmi). (pl. baj, betegség) „Osztán végül elérte őt és a betegség.”

ELERESZKEDIK

Elereszkedik (vki). 'kedvét veszti, elfárad, bágyadt' „Mitől vagytok úgy elereszkedve?”

ELESIK

Nem tudja senki, hogy hol esik el. 'ne bizakodjon el senki, mert nem tudja, hogy hol következik be a baj, a kudarc'

ÉLET

→ *halál* (Amióta a halált felfeltalálták, az élet nem biztos.)

→ *ing* (Az élet olyan, mind a kicsi gyermek inge: rövid s szaros.)

ELÉVÉS

Elévészi magát. 'gyarapodik, nő, fejlődik, meghízik' „Kicsike vót, mikor született, de osztá későbbben valamennyire elévütte vót magát.”

ELHÁNY

Hánd el, vesd el, kergesd el, / a porát és égesd el! – Átokformula.

ELHASAD

- *kövé*r (Olyan kövér, hasad el.)
→ *kövé*r (Kövérségibe magát elveti.)

ELHIBÁZIK

Elhibázik [**elhibáddzik**] (**vki v. vmi**). 'terméketlenné, magtalanná lesz' „Égy olyan sportoló, súlyemelő nő osztán végül nem hibázik-é el a sok sportolástól?” – Nőstény állatra vagy nőre mondják. (Lásd még: *hibás*)

ELMEGY

- *malac* (Úgy elmént, mind a Czikó Balázs malacca.)

ELNYÖG

Elnyög (**vmit**). 'szükségét érzi vminek, de nem vásárolja meg, nem szerzi meg, nélkülözik' „Disznyóra nem jutott nekik, s osztán valahogy elnyögték.”

Van, amit el lehet nyögni s van, amit nem. 'van olyan dolog, amit lehet nélkülözni, de van olyan is, amit nem'

ELŐBB

Előbbre lássa magát. 'előbbvalónak tartja magát, lenézi a másikat'

ELŐL

Elöl jár (**vki**). 1. 'első' „Te, ahol csak lehet, járj elől.” 2. 'meggazdagszik, haszonhoz jut' „Úgy látom, valahol ők és elől jártak, me igen jól állnak.”

Elöl kap. 'olyan a helyzet, hogy könnyen hozzájut, könnyen megszerz' „A cigányok a sarjút elől kapták, s el és vitték a meréklyékét¹⁶ az éjjel.”

ELRONT

Elront (**vkit**). 'elszeret vkit, tönkretesz egy szerelmi kapcsolatot' „Elrontotta a szeretejit.” „Ne félj, nem rontom el az uradot!” „Jóska elrontotta a veje második feleségét.” – Mágikus értelme van, ti. a kapcsolat megrontása szerelmi varázslás.

ELSÜL

Elsül (**vmerre**). 'eltűnik vhová' „Délelőtt még itt vót, de osztán egy-szer csak elsült valamerre.”

¹⁶ A „meréklye” apró, kis boglya, amit a közelgő eső vagy csak az éjszakai harmat miatt raknak össze, de még szét kell teríteni, mert a benne lévő széna vagy sarjú még nincsen eléggé megszáradva.

ELSZAKATKOZIK

Elszakatkozik. ~ **El van szakatkozva.** 'el van fáradva, kimerült'
„Nem vagyok még elszakatkozva.” „Ne szakatkozzál úgy el!”

ELSZÁLL, ELSZÁLLT LEGÉNY

Elszáll (vki vhova). ~ **Odaszáll** (vki vkihez). 'a házasodó legény a feleség családjához költözik'

Krisztus (urunk) az elszállt legényétt s az egyeslovas embérétt nem szēnvedétt (met szēnved az magáétt ēppe eleget). 'a feleség házához nőült fiatalembernek és az egylovas fogatosnak nehéz, sanyarú élete van' – A proverbium vallásos és egyszersmind mágikus szemléletet fejez ki: minden szenvedés, áldozat kényszerítő erejű, általa az ember megválthatja önmagát, az üdvözüléshez tehát már nincsen szüksége Krisztus megváltó szenvedésére.

ELÜT

Elüti a porát [az út porát]. (ti. az eső) 'éppen csak esett egy keveset, permetezett vmi keveset' „Annyi eső lett, hogy ēppe csak elütte a porát.” – A szólásban az eső mint általános alany van jelen. Emiatt mágikus színezete van, a természeti jelenség megszemélyesül.

ELVÁLIK

Elvállik [mēgvállik] a vallatásnál. 'kiderül akkor, amikor tette körül a dolog'

ELVESZ

Elvēődik. ~ **El van vēvődve.** 'egyébre figyel, nincs ezen a világon'
„El vót vēvődve valamerre, úgyhogy nem hallotta mēg, hogy jövök.”
„A gyermekék ne vēvődjenek el a televíziótól, met akkor nem tudnak tanulni.” „A képen itt van Márja Magdolna a pusztába, a haja ki van bontva, ő má el van vēvődve teljesen, ejiszē bánja a bűnjait.” – Az „elvevődés” a sámánizmus „rejtezéséhez” hasonló lelkiállapot. Aki el van vevődve, az nincs eszénél, transzállapotban is lehet.

ELVET

Elveti magát (vmi). 1. 'magától széthasad, eltörik' „Kövérségibe magát az alma elvette.” 2. 'eldeformálódik' „Elvette magát a hordó a szárazságtól.”

EMBERDÖG

Embërdög¹⁷ **nincsen.** 'nincsen döghalál, lehet embert, munkaerőt találni' „Embërdög nincsen, ejisze csak kapunk pityókaszedőt.”

ENNÉL TÖBB(ET)

Ennél többet nem. 'egyáltalán' (csak tagadó értelemben) „Nem lehet eladni a pityókatermést az idén. Ennél többet nem keresi senki a pityókát.” – Az „ennél” jelentése a szerkezetben 'semmi', azaz az „ennél többet” jelentése: 'semminél többet', vagyis maga a 'semmi'.

ÉRDEKE

Érdëke (hogy ügyeljën magára), mind a Vinnyogó disznójának. 'saját érdeke, hogy gondja legyen magára' – A szólas egy vélhetően valóban elhangzott párbeszédéből származik. Egy Vinnyogó gúnynevet viselő idős személy sok disznót tartott. Ősszel kihajtotta őket makkoltatni a bükkerdőre, és ott magukra hagyta az állatokat. Amikor arra figyelmeztették, hogy az erdön a disznókat megeszik a vadak, ezt felelte: „Hát érdëke, hogy ügyeljën magára!”

ERDŐ

Az erdőnek füle van, s a mezőnek szëme van. 'az erdőben minden hallatszik, a mezőn mindent látnak'

ERŐ

Nem bír az erejivel. 'sok ereje van, és önvészélyes módon fitogtatja'
→ *kerítés* (Ha nem bír az erejivel, egy fával a kert ódalát üsse.)

ESIK, ESŐ

Esső veri, nap süti. 'ki van téve az időjárás viszontagságainak'
Nekitisztul, s estig ess. 'változékony, esős idő' (tréfás)

ÉSZ

Jár [vált] az esze, mind a nadrág feneke. 'nem következetes gondolkodású ember, aki hol ezt gondol, hol azt'
→ *ág* (Az ágak hegyin [a fák tetején] jár az esze.)

ESZIK

→ *kanál* (Mindénki csak egy kalánval észik.)
→ *kő* (Mégëszí a követ ës.)

¹⁷ dögvész

ÉTEL

Étel az ételre nem árt. 'lehet enni akkor is, ha előzőleg már evett vki' – Az ételkínálás indoklása abban az esetben, ha valaki arra hivatkozik, hogy ő már evett.

FA (élő fa)

Ha a világon, ami fa van, az mind egy fa vóna, hű, az mekkora nagy fa vóna! S ha a világon, ami fészü van, az mind egy fészü vóna, hű, az mekkora nagy fészü vóna! S ha a világon, ami embër van, az mind egy embër vóna, hű, az mekkora nagy embër vóna! S ha a világon, ami víz van, az mind egy víz vóna, hű, az mekkora nagy víz vóna! S akkor ha az a nagy embër, avval a nagy fészüvel azt a nagy fát abba a nagy vízbe belévágná, hű, az mekkorát csubbanna! 'lehetetlen, gyermekded képzelődés, fantáziálás' – Ha egy élénk képzelőerejű gyermek fantáziálni kezd, és valami döreséget, képtelenséget mond, olyankor mondják el ezt a szürrealista képsorozatot. A képtelen képek funkciója a tréfás rendreutasítás, a gyerek ráébresztése arra, hogy valótlan, lehetetlen dolgot képzelt és beszélt.

→ *gyümölcs* (A fa kidőll, s a gyümölcs szértehull.)

→ *hajlít* (A fát addig kell hajlítani, amíg hajlik.)

FA (tűzifa)

→ *kenyér* (Rossz kenyér s rossz fa nincsen.)

→ *bükkfa* (Aki elmént, hogy a bükkfánál jobb tűzifát keressen, az még odavan.)

FAL

Nem ményën tölle a falnak. 'vmi jóból nem kap túl sokat' – A jelentésben benne van az is, hogy nem szédül meg tőle.

FALLITT¹⁸

Fallitt oda. 'arrafele tart, húz, ragaszkodik hozzá' „Hát láttam, hogy a gyermek és fallitt oda hëzza.” – A „fallit” szó a nem egyenesen, hanem oldalra félrejáró székérkerék szabálytalan mozgására vonatkozik. Jelentése. 'félrejár.' Rokon szólás: „Húz hëzza.”

Fallitt fére. 'nem az előírt úton jár, el akar távolodni vmitől' „Addig fallittott fére, hogy végül otthagyt egészzen.” – Lásd még az előző szólásmagyarázatot.

¹⁸ félre jár, nem az előírt módon halad

FAR

Fënn hordja [fëlveti] a farát. 'büszkén, peckesen jár' „Tëri még fiatalasszon, në, a farát hogy fëlveti!” „Még jól férhëz tud mënni, jól fënn hordja a farát!”

FARHÁM

Farhámba ül. 'megmakacsolja magát' „A gyermek farhámba ült, még csak azétt sem akar tanulni.” – A húzni nem akaró ló beleült a farhámba, megmakacsolta magát.

FARKAL

Farkal (vki után). 'követ vkit, nem marad el tőle' „A gyermek egész nap ott farkalt az anyja után.” – Úgy követi mint a farkok az állatot: ide oda jár, de tőle el nem marad.

FARKAS

Farkasok döge! – Szitokszó állatnak, főleg lónak.

Csíkba a farkas nem észli mëg a telet. 'a tél, a hideg nem marad el'
→ *gyapjú* (Lágy pásztor mellett gyapjat szarik a farkas.)

FARKAZÓ

Hágóra farkazót ne vigy! 'ha nehéz feladatot kell elvégezned, ne vigyél magaddal még olyasvalakit (pl. gyermeket), aki a feladat elvégzését a maga igényeivel nehezíti' – A farkazó a terüvel megrakott szekér után kötött fa, amit lejtőn fékezés céljából szoktak a szállítmány után kötni.

FAROK

Farka válogassa a szitát. 'az eredet, az alapanyag meghatározó jelentőségű, különbség van a dolgok között; rossz alapanyagból nem készülhet jó dolog' – A fátylószita készítéséhez lószórt használtak. A lószór milyensége döntő módon határozta meg a belőle készült szita minőségét. A szólást a különbségtétel érzékeltetésére használták.

→ *felbogoz* (Fëlbogozza a farkát.)

FASZ

Áll, mind a fasz a lakadalomba. 'idétlenül, bambán, ostobán áll' „Na, eridj innét dógodra, mit állsz itt, mind a fasz a lakadalomba?!”

A bagoly a faszát leeresztette. 'nehéz helyzet alakult ki, nincs mit tenni' „Ha a nagy terü alatt ebbe a nagy sárba a têngëly le talál tör-

ni, akkor nézhessük magunkot, akkor a bagoly a faszát egészen leeresztette.”

Elkapta a faszt dörékba. ’éppen sikerült v. éppen nem sikerült neki valami’ – Mindkét értelemben használatos.

A faszával együdős. 1. ’nem ér semmit, semmirekellő’, 2. ’buta, bugyuta’ – Népi értelmezése: „Az üdő eltört tőlle, de ő se tud többet, mind a fasza.”

(Ha megtörténik vmi, akkor) a faszunkra rëjakönyökölhetünk. ’ha bekövetkezik a baj, elromlik, tönkremegy vmi, akkor aztán bús-lakodhatunk tehetetlenül’

A fejërnépet fasszal nem lehet mëgijeszteni. ’a nők bátran viselkednek a szexualitás terén, nem rettennek vissza a férfi nemi erejétől’

A tehen elejibe állj fával, s a fejërnép elejibe fasszal. ’a nők a férfiakat szexuális teljesítményük szerint értékelik, s a férfinak meg kell felelnie ennek az elvárásnak’

Veri a faszával a vizet. 1. ’izgágáskodik, okvetetlenkedik’ 2. ’akaratos, izgága módon biztat vkit vmire’

→ *bagoly* (Ügyelj, met a rézfaszú bagoly mëgreszel!)

FEBRUÁR

Figurárius. ’február’ „A régi öregek úgy hitták februárt, hogy figurárius, met akármire képes, figurás.” – A latin eredetű „februárius” tréfás népetimológiája.

FEGYVER

→ *fehërnép* (A fejërnépnek a szája a fegyvere.)

FEJ

A bolond fej miatt a test sokszor sokat szënved. ’akinek nincsen elég esze a megélhetéshez, annak sok fizikai munkát kell végeznie’

A feje arrafelé áll. ’érdeklődik vmi iránt, vágyik vmire’ „Gyermékkoromban a fejünk örökké az erdő felé állt.”

Fejet hajt (vminek v. vmi előtt). ’elismer vmit, engedelmeskedik vminek, megalázkodik vmi előtt’ „Ha nem hajtok fejet a törvénynek, az állatorvos nem ad igazolást.”

A fejín kërësztlül ës. ’mindenáron, semmilyen erőfeszítést nem kímélve’ „A fejemen kërësztlül ës odamënyëk!”

Haza [hazafelé] áll a feje. 'haza szeretne menni; bármelyik pillanatban hazaindul' „A tehennek a csordába hazaáll a feje, met kicsi bornya van otthon.”

Megészi a fejit és. 1. 'sokat veszekszik vele' 2. 'sokat eszik, kieszi mindenből'

Nincs feje félnőttyire. 'gyermekesen, meggondolatlanul viselkedik' „Ugyanbiza fejed félnőttyire van-ë ez a viselkedés?”

Veri a fejibe. 'erőlteti bele' „Hát nem és verëm én a fejibe, ha magától nem akarja!”

→ *bika* (Mindën türkös bika a maga fejire hánnya a földet.)

→ *kalász* (Az üres kalász fënn hordja a fejit, a teli pedig lehajtsa.)

→ *kötőfék* (Kihúzzák a kötőfékét a fejből.)

→ *nap* (Süti a fejit a nap.)

→ *párna* (Az embër, ahova a párnát letette, a fejit és oda tègeye le.)

FEHÉR

Fejérmájú. ~ Fejér mája van. 'félrejáró asszony, aki állandóan kívánja a férfiakat' „Isten örözzön még a fejérmájú fejérnéptől!” „Amelyik nőnek fejér mája van, annak nem elég soha.”

FEHÉRNÉP

A fejérnép száját nem lehet bédugni. 'a nőket nem lehet elhallgatatni'

A fejérnépnek a szája a fegyvere. 'a nők a szavakkal szereznek érvényt akaratuknak'

FEKETE

Olyan fekete, mind a kent kas¹⁹. 'szurokfekete' „A két gyermek, amikor az apjik hazahozta ökö a pityókaszedőből, olyan vót, mind a kent kas.” – A vesszőkosarat, a „kast” szurokkal kenték be, ezért fekete volt. A szólást inkább emberre használják.

FELBOGOZ

Félbogozza a farkát s elmegy. 'büszkén, elszánással, magát kicicomázva elmegy' „Égy darabig dógozott velünk, de osztán egyszer csak félbogozta a farkát s elmënt.”

¹⁹ kosár

FELCSATTAN

Félcsattan az üdő. 'kitisztul az ég' „Hirtelen félcsattant az üdő, s hideg lett éjjelre.”

FELCSESZ

Félcsészik a seggit. ~ **Fél van csészve a segge.** 1. 'fel van bujtatva vmire' „Félcsésztek neki és a seggit, hogy követelje vissza a fődet.” 2. 'fel van ingerelve, mérges'

FELÉ

Jó felé [nem jó felé] beszélget. '[nem] érti a helyzetet, illetve van [nincs] tudomása vmiről, és [nem] arról beszél, amiről kellene; helyes úton [tévedésben] van' „Láttam rajta, hogy nem jó felé beszélget, úgy hiszem, összetévesztett engem valakivel.”

FELÉBRED

Félébred (vki). 'észhez tér, rájön vmire' „Na, hát te és félébredtél-é?” „Félébredtek, hogy má elméntek, akiktől a pénzt kellett vóna kapják.”

FELFÚJ

Nem lehet félfüni (vmit). 'nem lehet gyorsan, egykettőre elvégezni, idő kell hozzá'

FELHÓ

Mindenütt van félhó. 'minden háznál, családban van kisebb-nagyobb nézeteltérés'

FELHÚZ

Az éggyik féltaasziccsa s a másik félhúzza. 'ellenkező módon cselekednek' „Ha ők ketten házastársak, akkor ha az egyik féltaaszitt valakit, akkor a másiknak kell azt félhúzni.” (ti. helyre kell hoznia a társa hibáját)

FELJÁR

Féljár (vmit). 'belelép vmibe' „Ha a terhes asszon a halottmosdató vizet féljárja, bangó²⁰ gyermeke születik.”

FELKEL

Keljeték fél, gyermekék, / kását főztem, egyeték! – Gyermekekmondóka. Reggel így ébresztik a gyereket.

Kelj fél, met a vándor [kódus] a hetedik [harmadik] falu végén má megpihent! – Reggel így ébresztik a gyereket.

²⁰ hülye, gyengeelméjű, oligofrén

FELLOVÁSZ(OL)

Fellovászol (vkít vmire). ~ **Fellovászolja** [fellovássza] magát (vmire). 'felbízta, fellelkesít vkít vmire' „Fellovászoltuk magunkot, hogy menjünk el mű és nyaralni a Büdösbe.”

FELÖLEL

Felöleli a világot. 1. 'kapzsi, telhetetlen' „Olyan fajták, hogy felölelnék a világot.” 2. 'túl sokat akar' „Nem lehet felölelni a világot.”

FÉLREÜT

Félreüti magát. 'félrebújik, meghúzódik vhová' „Mikor látta, hogy jövünk, egy bokor mellé félreütötte vót magát.”

FELTAPOS

Féltapod (vmit). 'akarva-akaratlanul összeszed vmit, hozzáragad vmi, feltapos vmit' „András bá azt a lőjánhát valahol csak féltapodta vót, met az nem a feleségitől vót.”

FELTASZÍT

→ *felhúz* (Az egygyik féltasziccsa s a másik félhúzza.)

FÉNYES

Fényes, mind a Salamon töke [tökéletös ábrázattya]. 'fényes, ragyog, nagyon ki van tisztítva' „Na, ebből most má elég, éppen eleget vikszoztad, olyan fényes immá, mind a Salamon töke.”

FÉREG²¹

A férög és mögunja egy likra járni. 'az egy nővel fenntartott nemi kapcsolat unalmas'

→ *szalonna* (Amétt a férög a szalonnát mögrágtá, azétt a szalonnát még nem kell elvetni.)

FING, FINGIK

Belé lehet fingani. 'üres tárgy, ami csak tele értékes, pl. erszény'

Finggal nem lehet tojást festeni. 'értéktelen dologgal, nem megfelelő, olcsó hozzávalókkal nem lehet ténylegeses, jó eredményt elérni' „Próbálkoztam én és vele, de nem lött jó belölle, met hát finggal nem lehet tojást festeni.”

Forog, mind a fing a főrödöbe. 'forog körbe' „Nem tudta merre induljon, csak forogott ide-oda, mind a fing a főrödöbe.”

²¹egér

Lefingja magát. 'leszerepel, levizsgázik, felsül, megbukik' „Jól lefingotta a malac magát.” (ti. olcsó)

Az ördög beléfingik a puliszkalisztbe. 'nem sikerül, elromlik vmi'

Rúg a fingja után [fingjához]. 'büszkélkedik, hivalkodik vmivel, előkelősködik, kényeskedik' „Ha valahova valami ajándékot kell adni, akkor most a szegén ember és bőcsködik, rúg a fingja után, de osztán végül megehézi az ajándékot.”

Sarkig érőt fingik. 'azt gondolja, hogy csak szellenteni fog, de elszámítja magát és ehelyett lefossa magát'

Te csak akkor szólj, ha a vénasszon fingik (s akkor és csak azt, hogy megiszom, megiszom, nannýamasszon). 'hallgass, ne beszélj' – Általában kotyogó gyermekhez intézik, tréfásan.

→ *tej* (Beléfingik a tejbe.)

FOG (FŐNÉV)

Kihúzzák a fogát. 'baj éri, erejét veszti' „A fogát kihúzták neki és szegénnek, hogy a fiával a nyáron az a baleset történt.”

FOG (IGE)

Fog rajta (vmi). 'van kedve hozzá, akarja' „Akárhogy el van fáradva, még most és fog rajta a lóversény, elmént, hogy megnézzé!”

Fog (vki vmin vmit). 'pénzt nyer rajta, jól jár vele' „Jót fognak ezen a sok pityókán, ha el tudják adni.”

Fogja (vmi). 'szeretne vmit, vmitől belsőleg nem tud szabadulni, amit szeretne' „Erőst fogja a bál.” „Nem fogja a ménés.”

FOKA

→ *él* (Van éle s foka.)

FOLT

→ *lyuk* (Likra esik a fót.)

FOROG

→ *papvirág* (Forog, mind a papvirág.)

FORRIK

Forrik [forradozik, kiforrik] (vmi). 'készül vmi' „Akkor má forradozott a helyzet, s reja egy évre ki és ütött a világháború.” „Forrt benne a méreg, alig várta, hogy találkozzanak.”

FOSZT²²

Fosztot vet. 'meghal' „Az öreg egy tavaszon szépen fosztot vetett, s otthagya őket magikra.” – A magyar nyelvterületen általánosan ismert mágikus rítus, hogy a gyermekágyas asszonynál, eltávozáskor egy öltözetről letépett rongydarabot, cérnát stb. dobznak a földre – székely tájszóval: „fosztot vetnek” –, hogy az anyatejet ne vigyék el. Ebből ugyanis mindkét félre baj származhat: a gyermekágyas asszonynál elapad, az akaratlanul rontó másik asszonynál pedig meggyűlik a tej. Utóbbinak meggyulladhat, megdagadhat tőle a melle is. Ha a rontó személy valamit ledob magából, akkor tulajdonképpen önmagát hagyja ott a „kicsi bubás asszonynál”, és így nem viszi el a tejet. Az érintéses mágiaán alapuló rítus helyett már a gondolat is elégséges, ezért távozáskor köpködést imitálva – esetleg épp a „fosztvetés” közben – mondani kell: „Ppü, ppü, nem kell se tejetek, se ámotok!” A 'meghal' jelentésű „fosztot vet” esetében hasonló mágikus cselekvésről van szó: a „foszt” (rongy) földre dobása az illető személy földre kerülését, azaz halálát jelenti. A kifejezés stílusminősítése: durva.

FÖLD

A föld örökbe vészi. 'meghal és eltemetik'

Földhöz üti magát. 'összeesik, elájul, rosszul lesz, elpusztul' „Égyet nagyot villámlott, s hát a ló attól földhöz ütte magát.”

FÚJ

Fú(j) (vmit). 'mond, hirdet, véleményt nyilvánít' „Mindénki fújja az övét, me mindénkinek van egy kürtje.”

FÚJTATÓ

→ *vas* (Vagy a vasat ütni kell, vagy a fúvót²³ nyomni kell.)

FUT

Fut az esze. 'gondol ezt is, azt is összevissza'

Még fut (vmi). 'nem kapta még meg, ami jár neki, amit megígértek neki' „A lakadalomba mondatott ajándék hol mégkerült, s hol még fut most és.” „Fut még a pénz, ami jár neki.”

²² rongy

²³ fújtató

FŰ

Se fű, se rend²⁴ (s észéd a magadét mellette). 'nincs eredménye a munkának, miközben költségeid vannak vele' – Ha nagyon vékony a fű a kaszálón, kaszálás után nincsen lekaszált rend sem, de már lábon álló fű sem. Noha nincs haszon a munka után, a kaszálás költségeit nem lehet megspórolni.

FÜL

Az embérnek két file van: az egyikén bé s a másikon ki. 'meg se hallja, rá se hederít vmire'

→ *erdő* (Az erdőnek füle van, s a mezőnek széme van.)

→ *tőkedik* (A fülibe tőkedik.)

FÜRKÖT ÜT

Fürköt üt (vmi). 'elfogy' „Fürköt ütött a pálinka.” „Ha a szalonna fürköt ütött, az nagy baj vót.” „A kényerünk fürköt ütött, s még nem tudok sütéshez készülni.”

FÜST

A füstöt a tűz melegiért szénvedni kell. 'a haszonért a kellemetlenséget is tűrni kell' „Az öregasszon sokat mond, de a tűz melegiért a füstöt és el kell szénvedni.”

Ahol tűz van, ott füst és van. 'ahol együttélés van, ott van nézeteltérés is'

GAC

A gac nem szúrja ki a szemit. ~ A gac nem esik belé a szemibe. 'erős, sűrű szemöldöke van' „Az öregnek a gac nem esik belé a szemibe.”

Gac embér. 'rosszindulatú, akadémkoskodó személy' „Feri, ha nem fékézné, ejiszé még gacabbak vónának.” „Hótakról vagy jót, vagy semmit, de gac embér vót erőst.” – A „gac” főnév itt melléknevesül. Jelentése: 'hitvány, rosszindulatú, akadémkoskodó'.

GAGYA

Nem éccerre húztuk fél a gagyát! 'idősebb, tekintélyesebb vagyok, add meg a tiszteletet'

²⁴ kaszálás után sorokban fekvő széna- vagy sarjűfű

²⁵ vékonyabb faág, cirme

GAL

Bolond embër, ki mindën galhoz hëzzarúg. 'bolond ember, aki mindenbe beleköt, sokat akadékoskodik'

GARAS

→ *krajcár* (Jobb a sűrű krajcár, mind a gyér garas.)

GAZDAG

→ *adósság* (Akinek adóssága nincsen, az má gazdag.)

GAZDASSZONY

Teli kamarának okos gazdasszonya s az üresnek buta. ~ Üres kamarának bolond gazdasszonya s a telinek okos. 'a világ a látszat után ítél, az eredmény alapján ítélik meg az ember képességeit'

GANCI²⁶

Olyan, mind a ganci pëte²⁷. 'horgas' „Ez a kaszakanta olyan, mind a ganci pëte.”

GARAS

Az én szavam annyi, mind a régi ötgarasos: nem jár. 'nem veszik figyelembe a véleményemet'

GERENDA

Gërenda van. 'olyan személy van jelen, aki előtt a dolgról nem szabad beszélni' – Legtöbbször gyermekre mondják, de lehet illetéktelen személy is.

GÓC

Olyan meleg van, hogy a kutya a nyelvit a góc alatt kiveti. 'kánikula van'

GYALÁZATOS

→ *alázatos* (Minél alázatosabb, annál gyalázatosabb.)

GYAPJÚ

Lágy pásztor mellett gyapjat szarik a farkas. 'ha nem elég határozott, erélyes egy ügy megbízott felelőse, akkor a rábízott vagyonból mások garázdálkodnak'

GYEHENNA

Nincs Gyëlnába [Gyëhënnába]! 'közel van, el lehet oda menni, ha szükséges'

²⁶ lúd hímje

²⁷ nemi szerve

GYERGYÓ

→ *kereskedik* (Ha kereskédni akarsz, Gyergyóba kell mēnj.)

GYŰLÖLET

Örökösödéskor valamit [vagyont] megszerēlni a legnehezebb, de a gyűlöletēt a legkönnyebb.

→ *szerel* (Vagyont szerēlni nehéz, de gyűlöletēt annál könnyebb.)

GYÜMÖLCS

A gyümölcs mēg van érve, akármikor leeshet. 'öreg ember, aki kész van a halálra'

A fa kidőll, s a gyümölcs szērtehull. 'a családot v. közösséget összetartó tekintélyes idős személy meghal, az utódok pedig eltávolodnak egymástól'

HÁGÓ

→ *farkazó* (Hágóra farkazót ne vígy!)

HAJ

Addig mēnyen [mēnjēn], míg a haja elhull. 'a méltatlankodó, követelőző személy mehet, amerre lát, nem kell törődni vele'

HAJ

→ *kéz* (Sok kéz a hajba ēs jó.)

HÁJ

Váljék hájjé! – Étkezés után mondják, feleletképpen arra, amikor valaki megköszöni az ételt. Tréfás tartalmú. Jelentése: 'egészségünkre!' Ritmikusan mondják. A hangrendi illeszkedés elmaradása (nem: hájjá!) a rím kedvéért történik, ami önmagában is humoros nyelvi forma.

→ *kutya* (Ha a kutya a hájat elnyelte, nem okádja vissza.)

HÁJGOMOLYA

Olyan, mind a hájgomolya. 'túlságosan kövér, kerekded formájú' „Olyanyok vótak a bárányok, mind a hájgomolya.”

HAJLÍT

A fát addig kell hajlítani, amíg hajlik. 'a gyermeket kicsi korban kell megnevelni, mert később, amikor már a rossz szokások rögzültek benne, nem nevelhető'

HALÁL

Amióta a halált fēltalálták, az élet nem biztos. 'az élet bizonytalan, bármikor jöhet a halál'

HALLGAT

- *lakat* (Hallgat, mind a lakat.)
→ *üdő, időjárás* (Az üdő hallgat s telik.)

HAMAR

Siess hamar, járj lassan, ügyelj, nehogy elessél! – Ritmikus, tréfás mondóka, amit olyan útnak indulóhoz intéznek, aki valamilyen határozott céllal indul el, s akit onnan visszavárnak.

HÁNY

(Erőst) **nem hányja.** 'kevés darab van vmiből' „Számoltam, hogy hány apróbuglyát gëreblyéltünk össze, de vékon vót a rend, úgylhog erőst nem hányja.”

HARAG

- *disznópásztor* (Haragszik a disznópásztor, s a falu nem tudja.)
→ *kaláka* (Kalákába haragot nem tartunk.)

HARANG

Harangöntő üdő van [lész]. 'nagyon hideg van [lesz], tiszta égbolttal' „Ügy nözëm, ma éjjel ës harangöntő üdő lesz.”

HARMAT

- Olyan, mind a harmat.** 'könnyen, észrevétlenül tovatűnik, elszáll'
„Ügy fut az üdő, mind a harmat.”
→ *üdő, időjárás* (Fut az üdő, mind a harmat.)

HAS

Jól mënnyën a hasa (vmitől). 'élvez, használ vmi jövedelmező dolgot' „Amíg ő vót a vágterfelelős, jól mënt a hasik, de most má ejiszë alábbhagyták egy kicsitt a nagy mëggazdagodást.”

A szűköt kiveti a hasából. 'jóllakik'

HÁT

- *lófasz* (Van, akinek a lófaszt a hátába vágják, s mégës a seggibe szökik.)
→ *szánkázik* (Szánkázik vki hátán.)

HÁTRA

- *elé* (Elé s hátra.)
→ *elé* (Se elé, se hátra.)

HÁTRAMARADÁS

Ha vásárnap misére nem mënusz, az egy nap eléhaladás s utánna három nap hátramaradás. – A katolikus vallásos hit szerint a va-

sárnapi mise elmulasztásáért Isten megbünteti az embert, például azzal, hogy a következő héten nem halad a munkájával.

HAZAÉR

Hazaér. 'Észhez tér, magára talál' „Amikor az órát ősszel visszaviszik, én és haza vagyok érve.” „Na, hazaértél-e?”

HÁZASSÁG

A házasság egy nagy hordó valami, s rajta legfőjével van egy kicsi méz.

A házasság olyan, hogy az ember szemet békötik, egy nagy terembe bevezetik, ami lénval teli van, ott ő egyet megfog, s az az övé. – Az epikus történet példázat, proverbium értékű.

HEGY

Vögyből hegyet nem tötünk. 'a szegény ember ne gazdagítsa tovább a gazdagot'

HEGYEN-VÖLGYÖN

Vigyázz, met úgy kupán váglak, hegyen-vögyön lakadalmat látsz! – Tréfás fenyegetés.

HEGYESEN

Nagy hegyessen (tesz vmit). 'nagyon büszkén, kihívólag' „Nagy hegyessen megérkeztek két cifra lóval.” „Nagy hegyessen süt a Hód.” „Nagy hegyessen elméntek.”

HELYEZKEDIK

Helyezkedik, mind Kéckécc jeddző Bakalatt. 'nem találja a helyét; így is, úgy is próbálkozik, hogy vmi jól sikerüljön' – Az első világháború előtti tagosítás idején a falu jegyzője, akinek a gúnyneve Keckkecc volt, a kitűnő, első osztályú földjeit egy silány, terméketlen, hetedosztályba sorolt legelőterülettel cserélte el a határ Bakó aljának nevezett távoli részén, mert arra számított, hogy a csíkszeredai katonaság ott fog lőteret létesíteni, és ő majd akkor az államnak jó áron eladja a tagosításkor szerzett birtokot. A terv azonban nem vált be, a lőtér máshol létesült, és noha ő hétszer annyi földet kapott, mint amennyije eredetileg volt, a hatalmas silány terület végül a nyakán maradt.

HESS

Hèssel [dobbal] nem lehet verebet fogni. 'zajjal, ijesztéssel nem lehet megszerezni azt, amihez csak óvatossággal, figyelmességgel lehet közelebb kerülni'

HÉTÖRDÖG

Hétördög (vki). 'élénk, gonosz' „Ez a gyermek hétördög!”

HEZZAHARAP

(Ügyelj, met) hëzzaharapsz! 1. 'pórul jársz, kikapsz, megverlek' „Arra ügyelj, hogy hëzzaharapsz!” 2. 'erőszakos halállal meghalsz, elpusztulsz' „Minnyá olyant kapsz egyet, hogy hëzzaharapsz!” – Bizonytalan a pontos jelentés, de az erős fenyegető tartalom egyértelmű. Vonzat nélkül használják, tehát magából a szólásból nem derül ki, hogy mihez is „harap hezza”.

HIBA

→ *bog* (Fa bog nélkül s embër hiba nélkül nincsen.)

HIBÁS

Hibás [elhibázott, elhibádzott] (vki, vmi). 'magtalan, terméketlen' „Hibás vót a juh, s nem fijadzott.” „Nem lëtt gyermekik, met elhibádzott asszon vót a felesége.” (Lásd még: *elhibázik*)

HÍM

Nincs nagy híme [hímje] (vminek). 'nem bonyolult, nem nehéz megcsinálni' „Nincs nagy híme annak, géppel mindenki tud kaszálni.”

HISZ

Sënkinék nem lëhet hinni, míg meleg, s ha meghül, még kutyább, met viteti magát. 'nem lehet bízni senkiben, aki él' (tréfás)

HINTA

Ëgyágú hintát köt. 'felakasztja magát' – Tréfás.

HIT

Kikapja a hit²⁸ után valót. 'örököl' – Eredetileg a házastárs örökösödésére vonatkozhatott, aki a házastársi eskütétel (hittétel) alapján örökölt.

HÓ

→ *kutyaszar* (Kihëgyëződik, mind a kutyaszar a hóból.)

²⁸ Itt 'eskü' jelentésben. A „hitet tesz” jelentése: 'megesküszik'.

HÓHÉR

Hogy a hójér vágja el a nyakadot! – Régi káromkodás, szitkozódás. Az ilyen típusú szitokszavakat, átkokat, amelyekben nem szerepel Isten neve, nem tartották véteknek, keresztény emberhez méltatlannak.

Ki minek nem mestère, annak hójéra. 'ha nem értesz valamihez, ne csináld, mert elrontod'

HOLD

→ *Nap* (A Napnál dógozom, s a Hód fizet.)

HOLDVILÁG

→ *kutya* (Ábrándozik, mind vak kutya a hódvilágnak.)

HÓNALJ

A hónya alatt van [tartja, elfér stb.]. 'védelmezi, óvja, dédelgeti' „Hát a szóga nem és szokott a mester feleséginek a hónya alatt hálni!” „A kazánt, amivel megtörtént a baj, a mérnökkel ketten hagytuk vót víz nélkül, de a vezetőség a mérnököt nem akarta erőst égetni, s így osztán a mérnök hónya alatt valahogy én, a kazánfüttő és elcsúsztam, én és megmenekültem a bajból.”

HOPP

Éccërr hopp s máccor kopp. 'hol jól megy a sora, hol rosszul'

HURKA

→ *munka* (Több a munka, mind a hurka.)

HÚS

Vátozik, mind a Petrás Vilma [Méhés Bélla] hússa. 'a jóra rossz is fog következni' – A szólás háttérében megtörtént esemény áll. A faluban egy háznál állatot – marhát vagy disznót – vágtak eladásra, és a hús kimérését egy Méhes Béla nevű mészárosra bízták. A mészáros minden vásárlónak arányosan mért színhúst is és csontot is a vásárolt mennyiségnek megfelelően, hogy az eladásra szánt levágott állat mindenestül elkeljen. Egy nagyobb mennyiséget vásárló asszony, Petrás Vilma, amíg a mészáros csak a szép színhúst rakta a mérleg tányérjára, folyamatosan lelkendezett, dicsérte a mészárost, aki közben sokat sejtetően mondogatta, mormogta: – Fog ez még vátozni! Fog ez még vátozni! – Végül valóban egy hatalmas csontot is odadobott a mérleg tetejére, amitől a vásárló asszony elhűlt, majd elkedvetlenedett. A humoros esetnek sok szemtanúja volt, az eset

híre hamar szertefutott a faluban. A történetből keletkezett a „fog ez még vátozni!” humoros, hasonló jelentésű szólás is. (→ *változik*)

HÚSVÉT

→ *kolbász* (Vége van, mind a húsvéti kolbásznak.)

HÚZ

Ésszehúznak (vkik vkikkel). 'szembenállnak, egymásra támadnak, összeverekednek' „A testvérek jól ésszehúztak.” „Éssze van húzva Szénkirály s Szénkirály.” (értsd: 'belső konfliktus van a faluban')

HÚDÍT²⁹

Húdít (vkit). 'hiteget, csábít, bolondít' „A szērēdai Vlād pap csinálta a görög katolikus vallást itt. A múltí román világba húdítotték a népet, hogy ha valaki átoláll, nem kell képét³⁰ fizetni.”

IDEGESÍT

Az embër olyant nem tarthat [ne tartson] a háznál, ami idegèsítti.
'a háznál lévõ pálinkát meg kell inni' – Tréfás.

IDŐ, IDŐJÁRÁS

Énged az üdõ. 'enyhül a fagy, melegedik az időjárás' „Fēbruárból má csúszunk ki, s ejiszē osztán énged az üdõ má valamit.” „Nem akar éngedni az üdõ egy csēppēt!”

Fut az üdõ, mind a harmat. 'gyorsan múlik az idő'

Jó üdõ van, me nem ess! 'nem igaz vmi; nem úgy fog történni, ahogy eltervezik' „Azt mondod, vëgyünk lovat? Jó üdõ van, me nem ess! Hát ki csinál neki szénát, amikor má öregék vagyunk?” – A szólás gúnyos, ironikus.

Kitelik az üdeje. 'magától meggyógyul' „Fájt a vállam. Közbe vëttem gyógyszërt és, ittam pálinkát és, s osztá nem tudom melyik, de használt. De inkább az üdeje kellëtt kitlejen ejiszē. Fõleg pihenés kellëtt neki.”

Ügy csinál ez az üdõ, mind a kicsi gyermek, melyik belészarik a nadrágba, s nem mer mozdulni. 'esõ előtti mozdulatlan csend, súlyos, esővízzel terhelt felhőkkel'

Az üdõ hallgat s telik. 'észrevétlenül múlik el az élet'

Az üdõ künn hál. 'hideg az éjszaka' „Az éjjel az üdõ künn hált, rëg-gelre a víz vastagon bëfagyott a válluba.”

²⁹ hiteget, csábít

³⁰ egyházi adó

- *felcsattan* (Félcsattan az üdő.)
- *harang* (Harangöntő üdő van.)
- *lágý* (Lágý embernek erőss üdő.)
- *lereked* (Lereked az üdő.)
- *letejel* (Letejel az üdő.)
- *megáll* (Mégáll az üdő.)
- *nyílik* (Nyílik az üdő.)

IGAZSÁG

Igazat tészén. 'igazságot tesz, ítélkezik' „Gyere, fiam, tégy igazat, met ez a bolond Hërmán aszondja, hogy a föld forog! Forog a széme világa!”

Mindënkinek igaza van, csak szërre³¹ [de nem egyszerre, hanem csak szërre]. 'több igazság van, de egyidejűleg, ugyanabban a helyzetben nem érvényesek'

IMÁDKOZIK

Jól immádkozott. 'sikerült neki, szerencséje volt' „Na, te osztán jól immádkoztál, hogy ilyen szerëncse ért!”

IMAKÖNYV

→ *ló* (Immádságos könyved lënnék, de lovad nem!)

IRIGY

Sok irigyët s kevés szánót! 'jobb ha irigylik az embert, mint ha szánják'

ÍR (főnév)

[Csak] **úgy osztogassa, mind az íret.** 'szűken, meggondoltan méri, keveset ad belőle' „A tavaly kicsi pityókánk lëtt, úgyhogy még vënni és kellett mástól. De osztán én azt a néhány zsák pityókát úgy osztogattam, mind az íret, hogy valahogy tartson ki addig, amíg osztán újraragadunk.”

ISTEN

Fënn az Isten! 'az Isten mindenről tud, és igazságot szolgáltat mindenkinek' – Olyankor mondják, amikor nincs remény földi igazságszolgáltatásra. „Ügyelj, met fënn van a Jóisten mindënkinek!”

Helyettünk Isten mást ne adjon! 'éljünk sokáig' – Köszöntésformula, pohárköszöntéskor.

³¹ sorra

Hogy az Isten silyessze el! – Átokformula.

Isten adjon jó komai szeretetet! – A komák koccintáskor így köszöntik el a pálinkáspoharat.

A Jóisten se nem siet, se nem késik. 'megbünteti az Isten' – A katolikus vallásos mentalitás szerint a bűn nem maradhat büntetés nélkül. Az isteni igazságszolgáltatásra akkor is időben sor kerül, amikor a bűnös a földi igazságszolgáltatás elől látszólag megmenekül.

Mējénk a munka, Istené az áldás! 'az embernek el kell végeznie a mezőgazdasági munkát, de tovább tehetetlen, csak bízhat a munka eredményében' „Minősített vetőmag ide vagy oda, a mējénk a munka, az Istené az áldás. Ott vethetsz akármit, az Isten, ha akar, akkor ügyes ad vagy nem ad.”

Úgy kéri, mind az Istent. 'nagyon rimánkodva kéri' „Úgy kértük, mind az Istent, hogy ne foglalkozzon vele.”

Van-é lelkéd s istenéd? 'hogyan sajnálod?' „Ugyanbiza, hogy vót lelkéd s istenéd visszavenni tőle?”

→ *bagoly* (Te, Isten baglya!)

→ *elcsap* (Elcsapja, mind a Jóisten a legyet.)

→ *nap* (A napja istenibe.)

→ *úr* (Az Isten úrnak teremtette, csak pénz nélkül felejtette.)

ISZIK

Melegén iszik. 'lusta ember' „Úgyelj, nehogy melegén igyál!” – Gúnyos értelmű. Lusta, ímmel-ámmal, kelleetlenül dolgozó emberre mondják.

→ *köd* (Mégigya a ködöt és.)

→ *pap* (Úgy, mind a pap: én iszom s tük nézitek.)

ÍTÉL

Elítél (vkit, vmit). 1. 'halálra, pusztulásra szán' „Valamelyik disznót el kell ítélnünk, methogy szükség van a pénzre, el kell adjuk.” 2. 'megszól' „Elítélik az embert, nem lehet akárhogy viselkedni.” 3. 'megítél, elbírál, ítéletet mond' „A közvélemény kell engem elítéljen, hogy én helyesen beszélgetek-é.”

JÁR

Beléjár (vmibe). 1. 'teszt vmit, intézkedik a siker érdekében' 2. 'lekegyez' „Ez végül jól sült el, de hát belé és jártunk eleget.”